

DONA, HONOR I BANDOLERISME: ELS “DESORDRES” DE L’ALMIRALL D’ARAGÓ EN LA VALÈNCIA DEL SEGLE XVII

Lluís-J. Guia Marín

Universitat de València

Resum: La presència dels bàndols en la València del segle XVII va comptar, entre els seus màxims responsables, amb personatges preeminents com En Francesc Cardona i Ligne, Almirall d’Aragó i V marquès de Guadalest. A través de la seua complexa trajectòria vital destaquem la resistència d’alguns nobles a abandonar els ancestrals hàbits d’exercir la violència front a una justícia reial que pretenia establir un nou “ordre”. Una violència generada sovint pel manteniment de l’honor personal, familiar o de grup en un món en el que la dona era utilitzada com a excusa dels enfrontaments o com a víctima de la repressió. Malgrat els “desordres” d’aquest tipus de nobles, la seua pertinença als grups privilegiats i els propis condicionaments ideològics o de classe de les autoritats repressores, impedirien l’aplicació de mesures de càstig més enllà d’una fustigació selectiva i esporàdica.

Paraules clau: Bandolerisme, honor, dona, nobles, Almirall d’Aragó.

Abstract: The presence of the factions in Valencia in the seventeenth century counted, among their greatest responsables, with pre-eminent characters like *En Francesc Cardona i Ligne*, Admiral of Aragon and V marquis of Guadalest. Through his complex vital trajectory I underline the resistance of some noblemen to abandon the ancient customs of exerting violence to face the king’s justice, which pretended to establish a new “order”. Violence was often generated by the support of private, familiar and groupal honour in a world in which women were used as an excuse for conflicts or as a victim of repression. In spite of these “disorders”, the belonging of this kind of noblemen to privileged groups and the ideological or rank circumstances repressive authorities prevented punishment measures being applied, excepting farther selective and sporadic penalties.

Key words: Factions, honour, women, noblemen, Admiral Aragon.

És un fet acceptat que el bandolerisme, la presència dels bàndols, va condicionar la trajectòria política i social del País Valencià durant els segles XVI i XVII. Des dels treballs de Sebastià García Martínez i de James Casey,¹

¹ De Sebastià García Martínez són indispensables les obres següents: *Bandolers, Corsaris i Moriscos*, València 1980, i *València bajo Carlos II, Bandolerismo, reivindicaciones agrarias y servicios a la Monarquía*, Villena 1991. De James Casey, *El regne de València al segle XVII*, Barcelona 1981, i “Bandos i bandidos en la Valencia Moderna”, *Homenatge al Doctor Sebastià García Martínez*, València 1988, pàgs. 407-421.

molts investigadors hem abordat l'estudi d'aquest fenomen social tant a nivell general com a nivell local o comarcal.² No anem ara a insistir en l'origen, la trajectòria, l'extensió, les característiques, o les tipologies, que va tenir; i no anem a fer-ho perquè puguem considerar que aquest tema està historiogràficament esgotat. Tot el contrari, cada vegada hi ha més incògnites o almenys una major complexitat a l'hora d'abordar l'estudi del bandolerisme. Bona prova del que dic és el títol del darrer congrés que sobre la matèria s'ha realitzat;³ un títol que cerca deliberadament el plural ("Bandolerismes mediterranis") perquè plurals varen ser les manifestacions i les actituds d'un fenomen que amb totes les variants imaginables va gravitar sobre el món mediterrani durant bona part de l'edat moderna.

Vull centrar-me en un aspecte sobre el que ja va posar l'atenció James Casey pel que respecta a la història del bandolerisme valencià,⁴ i és el protagonisme de la dona en aquest món de violència i extorsió; un protagonisme sovint obligat de tal manera que la dona ens apareix com a excusa habitual dels enfrontaments⁵ i freqüentment com a única rebedora de les conseqüències de la repressió; molt poques vegades actua al mateix nivell que els homes o participa directament en accions "delictives";⁶ normal-

² M.D. Salvador Lizondo, *Los virreinos de los duques de Maqueda y de Segorbe (1553-1563). Configuración del bandolerismo, presión islámica y problemática de sus gobiernos*, València 1986. M. Vila López, *Bandolerismo y piratería (1635-1645) en el Reino de Valencia durante el reinado de Felipe IV*, València 1984. Ll. Guia Marín, "Rebels i marginats en el segle XVII valencià", en *La Segona Germania*, València 1994, pàgs. 65-91, i "Dissidència política i repressió social al País Valencià a mitjan segle XVII", en *Saitabi*, vol. XXXIV, pàgs. 105-124. A. Felipe Orts, *El centralismo de nuevo cuño y la política de Olivares en el País Valenciano*, València 1988. R. Ferrero Micó, "Bandosidades nobiliarias en Valencia durante la época foral", en *Saitabi*, vol. XXXV, pàgs. 95-110. J. Catalá Sanz, "Violencia nobiliaria y orden público en Valencia durante el reinado de Felipe III. Una reflexión sobre el poder de la nobleza y la autoridad de la monarquía", en *Estudis* 20, València 1994, pàgs. 105-119, i "Consideraciones sobre el desenlace del proceso de pacificación de la nobleza valenciana", en *Studia Historica. Historia Moderna*, núm. 14, Salamanca 1996, pàgs. 155-172. E. Salvador Esteban, "Bandos y fórmulas de solidaridad. La instrumentalización de las rivalidades de los poderosos por la Corona", en *XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, Barcelona-Lleida 2000.

³ *Banditismi Mediterranei, secoli XVI-XVII*, Convegno Internazionale, Fordongianus-Samugheo, Sardenya, Itàlia, 4 i 5 d'octubre de 2002. Una excel·lent síntesi sobre les diverses manifestacions del fenomen al món mediterrani es pot trobar en Xavier Torres Sans, "El bandolerisme mediterráneo: una visión comparativa (siglos XVI-XVII)", en *Felipe II y el Mediterráneo*, coordinador E. Belenguier Cebriá, Madrid 1999, volum II, pàgs. 397-442.

⁴ J. Casey, "Bandos i bandidos...", *passim*.

⁵ Des de Braudel (*El Mediterráneo y el mundo mediterráneo en tiempos de Felipe II*, Mèxic 1976) fins Xavier Torres (*Els bandolers, s. XVI-XVII*, Vic 1991), els historiadors han posat de manifest com la salvaguarda de l'honor, i les venjances que generava, han estat una de les causes més freqüents de conflicte.

⁶ Sobre aquesta qüestió resulta d'allò més interessant el treball de Xavier Torres, "Joana Massina, companya de Serrallonga", en *Història, Societat i Cultura dels Països Catalans*, volum 4, pàgs. 190-191. Els treballs de Xavier Torres resulten de referència obligada per analit-

ment és testimoni d'una situació que ella no ha generat; són els seus pares, germans, amics, amants, autoritats... els qui, apel·lant a l'honor, o a l'interès personal, familiar o social, provoquen el conflicte.⁷

Aquesta incursió en un tema difícil de trobar als arxius⁸ pot resultar relativament més còmoda, o com a mínim menys frustrant, al vincular-la directament a la trajectòria vital d'un personatge important des de tots els punts de vista per a la història del País Valencià en el segle XVII. Es tracta del V marquès de Guadalest, l'Almirall d'Aragó, un dels grans nobles valencians del període i que, segons Casey, juntament amb el duc de Gandia eren els únics que encara romanien preferentment al País front a l'absentisme quasi permanent de la resta dels seus companys de grup.⁹ Casey li dedica contínues referències en els seus treballs, no sols quan aborda les conseqüències de l'expulsió dels moriscos en els senyorijs valencians i l'endeutament de la noblesa, sinó també quan analitza la incidència del fenomen del bandolerisme o les tenses relacions entre virreis i estaments valencians. Aquestes referències no són gratuïtes, independentment de la importància de la casa de Guadalest en el senyoriu valencià, que justifica el privilegiar-la com a objecte d'estudi,¹⁰ la complexitat humana de l'Almirall d'Aragó es fa palesa, si més no, a través de l'extensa documentació de l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Disperses però contínues són les notícies que es troben sobre els Cardona, marquesos de Guadalest, en aquest i altres arxius, i en la major part dels casos són referències a partir d'un conflicte que va requerir l'atenció de les més altes instàncies de la corona o del propi monarca.¹¹

zar el bandolerisme, i especialment, com en aquest cas, quan tractem de les manifestacions del fenomen al País Valencià. La seua producció sobre la matèria és extensa, i igual com, en el seu moment, els treballs de Joan Reglà foren el model seguit pels historiadors del País Valencià, ara de nou les investigacions que sobre el Principat ha realitzat Xavier Torres (sense oblidar les aportacions que altres historiadors han fet des de les Illes i el País Valencià) esdevenen fonamentals.

⁷ Un acte de cort dels estaments militar i reial presentat en 1626 mostrava la preocupació de que alguns tribunals de justícia actuaven de fet contra dones casades "ab titol de amigades", "no atenant a la infamia que s segueix als marits, fills, filles y parents, publicant ab dites demostracions lo que s ignorava y donant ocasió a molts bandos y morts" (D. de Lario Ramírez, *Cortes del reinado de Felipe IV. Cortes valencianas de 1626*, València 1973, cap. VI, pàg. 216).

⁸ J. Casey, "Bandos y Bandidos...", pàg. 408.

⁹ J. Casey, *El Regne...*, pàg. 126.

¹⁰ A banda dels treballs de Casey, cal citar, per contextualitzar la trajectòria de la casa de Guadalest al segle XVII: P. Pla Alberola, *La població del marquesado de Guadalest en el siglo XVII*, Alacant 1983. E. Ciscar Pallarés, *Moriscos, nobles y repobladores. Estudios sobre el siglo XVII en Valencia*, València 1993, i M. Ardit Lucas, *Els homes i la terra al País Valencià (segles XVI-XVIII)*, Barcelona 1993.

¹¹ Els marquesos de Guadalest tingueren moltes ocasions d'enfrontar-se amb la justícia reial o foren protagonistes de nombrosos fets luctuosos. Durant el regnat de Felip II Sanç de Cardona i Ruiz de Liori, primer marquès de Guadalest, fou perseguit per la Inquisició per la

En més d'una ocasió hem posat de manifest el paper determinant que tenia l'Almirall d'Aragó en el món del bandolerisme valencià, fins i tot la documentació ens parla del "*bando del Almirante*".¹² Aquest aspecte del personatge marcarà el seu perfil biogràfic sense impedir, però, o precisament gràcies a aquesta vessant, el seu liderat sobre una gran part dels membres dels estaments. Liderat que mantindrà al llarg de tota la seua vida¹³ de

seua actitud de tolerància envers els moriscos (sobre aquest assumpte cal consultar especialment els treballs de R. Benítez Sánchez-Blanco, "Moriscos, Señores e Inquisición. La lucha por los bienes confiscados y la Concordia de 1571", en *Estudis* 24, València 1998, pàgs. 79-108, i "Las duras negociaciones de la Concordia de 1571 entre los moriscos y la Inquisición", en *Conflictos y represiones en el Antiguo Régimen*, València 2000, pàgs. 113-155). No havia estat aquesta l'única ocasió en què tingué problemes, uns anys abans diversos jutges de l'Audiència varen sofrir una investigació acusats de parcialitat i de relacions privilegiades amb l'Almirall; en aquest context s'afirmaria que en casa de l'Almirall "*estaban seguros los malhechores*" (citada per T. Canet Aparisi, "La justicia del Emperador: la refundación carolina de la Audiencia valenciana" en *Carlos V y la quiebra del Humanismo político*, Madrid 2001, vol. II, pàgs. 173-197. El seu fill bastard, Joan, considerat, erròniament, per alguns com marqués de Guadalest, fou condemnat a mort, en 1577, pel rapt de dues monges (el llibre de Memòries reflexa la seua execució, "*A 21 del mes de febrer del any 1577, dia de dijous, segon dia de quaresma, en la plaça de la Seu de la present ciutat de València fon executada sentència de mort en la persona de D. Juan de Cardona, Almirant de Aragó, Marqués de Guadalest, per lo rapt de dos monjes profeses del monestir de la Inmaculada Concepció de la Sacratíssima Verge Maria de la present ciutat de València, la qual sentència donà e promulgà lo Excm. Sor. Vespasiano Gonzaga Colona, Príncep de Samoneda, etc Virrey e Capitá general en la present ciutat y Regne de València, ab determinació del Real Consell y en lo Supremo Consell consultada, era de edat de trenta anys*" (*Libre de Memòries de diversos sucesos e fets memorables e de coses senyalades de la ciutat e regne de València (1308-1644)*, introducció de Salvador Carreres Zacarés, València 1935, volum II, pàg. 905). El seu altre fill, Cristóval, II marqués, seria assassinat en 1583 en el marc dels enfrontaments dels bàndols nobiliaris. El fet tindria molta repercussió i els dietaris com el Libre de Memòries (pàgs 955-956) o el de Diago (Fr. Francisco Diago, *Apuntamientos...*, València 1946, volum I, pàg. 39) donarien compte d'ell. Sobre això vid. V. Graullera Sanz, "Asesinato del Almirante de Aragón, secuela de las bandosidades nobiliarias en el siglo XVI" en *Homenaje a Pilar Faus y Amparo Pérez*, València 1995, pàgs 481-490). Anys després, en 1627, el germà bastard del V marqués de Guadalest, En Felip de Cardona, seria assassinat; el dietari de Vich reflexa els detalls d'aquest fet luctuós (D. Alvaro Vich y D. Diego de: *Dietario Valenciano (1619 a 1632)*, pàg. 94). Sobre aquesta qüestió vid. A. Felipe Orts, *El centralismo...*, pàg. 172. Aquest tipus de notícies augmenten de manera significativa quan es tracta del V marqués i del seu fill el VI marqués de Guadalest, Felip de Cardona. En les notes successives donaré les referències concretes a cadascun dels assumptes.

¹² Ll. Guia Marín, *Cortes del reinado de Felipe IV. Cortes valencianas de 1645*, València 1984, pàgs. 40 i ss. "...Porque no solo es el mayor valedor que tienen, sino singular fomentador destas parcialidades de tal suerte, que en el lenguaje comun llaman a esta, el bando del Almirante...". Arxiu de la Corona d'Aragó, Consell d'Aragó, lligall 584, expedient 5/1, consulta del Consell de 11-XI-1638.

¹³ Quan els estaments, per primera vegada fora de Corts, en 1642, es comprometeren a reclutar un servei de 2.000 homes, l'Almirall d'Aragó seria l'encarregat de dur-lo a bon fi. Una vegada finalitzades les seues gestions, tant els estaments com el propi virrei trametriren al monarca un informe laudatori. "*Y mentres ha durat lo dispondre les coses concernents a*

tal manera que el món del bandolerisme, a través d'ell o d'individus com ell, es va fer present al bell mig dels conflictes polítics entre el País Valencià i la monarquia de Felip IV.

Un món, el dels bàndols, que participava plenament de les normes que sobre l'honor individual o familiar seguien els grups privilegiats. Per això qualsevol transgressió d'aquestes pautes podia ser percebuda com un atac i desencadenar un enfrontament col·lectiu per les adhesions que uns i altres generaven. Quan aquest atac a l'honor s'exercia pel poder polític contra els súbdits, o contràriament aquests el dirigien vers les preeminències dels seus governants, l'amplitud del conflicte assolía unes dimensions difícils de controlar; en aquest context la gestió dels virreis esdevenia encara més difícil i al remat els interessos de la monarquia podien quedar perjudicats. En ocasions el paper representat per aquest poder polític no era tant protagonista, encara que sempre el trobarem prest a reprimir, allà on es produïen, determinades actituds criminals o, més a sovint, criminalitzades, on l'honor d'algunes de les parts estava en joc. Aquestes actituds eren invariablement catalogades com a pròpies del bandolerisme, o susceptibles de provocar l'aixecament de bàndols...

Dic això perquè al llarg de l'atzarosa vida de l'Almirall hi han exemples de tot tipus, en els que l'honor d'algú està en joc; des d'un enfrontament personal, i aïllat, al virrei de torn, en el qual es dirimia l'honra i preeminència de cadascun d'ells, fins a un conflicte generalitzat de tota la noblesa amb l'autoritat virregnal, on l'Almirall s'arrogava el paper de líder opositor. Junt amb això ens trobem les disputes amb algun "patró" del bàndol opositor per una mateixa amant o l'assassinat del que va gosar de festejar la seua filla, Na Isabel de Cardona, passant per l'enfrontament a les ordres

aquell, ha procedit lo dit Almirant ab lo cuidado y finea que tostemps ha acostumat emplear com a fidelíssim vassall, en lo real servey de V. Magestat..." (ACA, CA, llig. 658, exp. 72/1-3, 1643). Anys més tard, en 1648, quan es preveu la possibilitat que es nomeni un general per a les tropes reials en la frontera, els diputats, el regne i la ciutat lliuraran sengles memorials sol·licitant la plaça per a l'Almirall (vid. Arxiu del Regne de València, Generalitat, registre 1959, pàgs. 14r-14v, i ACA, CA, llig. 605, exp. 15/1-4). Fins i tot el Consell d'Aragó es faria ressò d'aquestes peticions en el seu informe al rei, "...considerando el consejo estas instancias de Reyno, Diputados y ciudad, y que se deve atender mucho a ellas y a las partes y méritos del Almirante tan assistido de su sangre, lustre y servicios de su casa...y sobre todo el ser bien visto allí de los naturales por su persona y séquito...ha parecido al consejo...recomendar su persona y representar a V. Magestad quan digno es del y otros maiores empleos". Cal destacar que aquesta consulta fou realitzada en uns moments en què l'Almirall estava "exiliat" de nou en Madrid per ordre del rei. El Consell d'Aragó desconeixia, almenys oficialment, el que havia estat una mesura induïda pel virrei i Crespí de Valldaura des de València. Per últim, durant la Revolta dels llauradors de l'Horta, en 1663, els electes dels tres estaments es valdran de la seua persona per a fer arribar a la cort diversos memorials, "*Per tenir ben experimentat quant bon fill es Vssa. deste Regne*" (ARV, Real 541, 410r-411v, 19-XII-1663, i Ll. Guia Marín, "La Revolta dels Llauradors de l'Horta de 1663", en *Estudios dedicados a Juan Peset Aleixandre*, València 1982, pàgs. 305-326).

directes de Felip IV de no tenir “correspondència” amb una artista de teatre de la cort.¹⁴

Abans d'entrar a analitzar alguns d'aquests conflictes i les repercussions que tingueren, caldria aportar algunes dades biogràfiques sobre l'Almirall d'Aragó. Dades biogràfiques entre les que destaquem especialment aquelles que es generaren en funció dels conflictes que va protagonitzar. En Francesc de Cardona, V marqués de Guadalest i Almirall d'Aragó, va néixer a Brussel·les, Flandes, quan el seu pare exercia d'ambaixador davant de la cort dels arxiducs Albert i Isabel Clara Eugènia,¹⁵ i precisament aquests varen ser els seus padrins de bateig.¹⁶ Les vinculacions amb aquest País les mantindrà al llarg de tota la seua vida,¹⁷ no de bades la seua mare, Anna de Ligne, era princesa de l'imperi,¹⁸ l'Almirall d'Aragó, però, romandria molt

¹⁴ Algunes d'aquestes qüestions ja són citades per J.A. Catalá en el seu valuós treball “Consideraciones...”, vid. nota 2.

¹⁵ Diago reflexa algunes notícies al respecte: “*El 15 de mayo (de 1607) parte de Valencia Don Felipe de Cardona, marqués de Guadalest por embajador del Rey de España para Flandes a la corte del Archiduque y de la infanta Doña Isabel, y sale con grande acompañamiento de caballeros*” (Fr. Francisco Diago, *Apuntamientos...*, València 1946, volum I, pàg. 40). Malgrat el prestigi que aquest càrrec comportava, i bona prova són aquest tipus de notícies als dietaris de l'època, les conseqüències de la presència del quart marqués en Flandes significaren un fort endeutament de la casa de Guadalest (J. Casey, *El regne...*, pàgs. 149 i següents).

¹⁶ Marqués de Laurencín, *Los Almirantes de Aragón. Datos para su cronología*, Madrid 1919. Sobre els Almiralls d'Aragó també cal consultar J. Pastor i Fluixà i J. Campón Gonzalbo, “Los Almirantes de Aragón”, en *Palau de l'Almirall*, València 1991, pàgs. 57-77. A l'Arxiu Històric de la Universitat de València (AHUV) es poden consultar les genealogies del *Llegat Ernesto Hurtado*.

¹⁷ Als 15 anys havia estat nomenat capità de cavalleria en Flandes (vid. M. de Laurencín, *Los Almirantes...*). Així mateix el Llibre de Memòries constata com el 30 d'abril de 1625 l'Almirall d'Aragó s'acomiadava de la ciutat per anar a Flandes: “*L'Almirant d'Aragó es despedix de la Ciutat: Dimecres a 30 de abril, 1625, demprés de haver ymbiat recado a la Ciutat vingué a la sala de dita Ciutat acompanyat de molts cavallers lo Marqués de Guadalest, Almirant d'Aragó, al qual reberen lo Racional y Syndich de la Ciutat a la porta de la carrera y los jurats a la porta del segon rebedor y posantlo en mich dels dos Jurats en cap se segueren en ses cadires dins la tarima restant, seyts lo Almirant en mich dels dos Jurats en cap, dels quals se despedí pera la sua anada a Flandes, y a la despedida los dits Jurats lo acompanyaren fins a la escala y los demes officials hasta la porta de la carrera*” (*Libre de Memòries de diversos sucesos e fets memorables e de coses senyalades de la ciutat e regne de Valencia (1308-1644)*, introducció de Salvador Carreres Zacarés, València 1935, volum II, pàg. 1096). En un dels seus desterraments es constataria aquest fet: “*que aun el embiarle a Flandes tuvierá algún inconveniente por ser su madre de alla y tan emparentada en aquellos estados*” (ACA, CA, llig. 1355, exp. 27/7, Consulta de la *Junta de Materias*, 20-II-1647).

¹⁸ Malgrat que aquesta dada és acceptada per quasi tots els especialistes, i el propi Francesc Cardona, al final des seus dies es declararà net del príncep de Ligne (“y por la parte de su madre nieto del Principe de Ligne, que lo era del Sacro Imperio” (ACA, CA, llig. 910, exp. 121, Memorial de l'Almirall de juliol de 1662), Ernesto Hurtado (AHUV, Genealogia dels Cardona) afirma que era fill del primer matrimoni de Felip de Cardona amb Elisa de Bas. Segons aquest investigador a l'arxiu del Ministeri de Justícia, als expedients del mar-

lligat a València i seria considerat com una de les seues figures més prominents.

En Francesc de Cardona va recuperar per a la seua família el títol d'Almirall després de la mort de Don Francisco Mendoza i Mendoza, vidu de la tercera marquesa de Guadalest, que l'hauria retingut fins la seua mort per privilegi de Felip II. Aquesta recuperació, produïda en 1622,¹⁹ consolidava el prestigi nobiliari del marqués, que des de 1618 era ja cavaller i comanador de l'ordre d'Alcántara.²⁰ Aquesta trajectòria es reforçaria amb el doble casament dels germans Cardona (ell i la seua germana Maria) amb els germans Palafox (el marqués d'Ariza i la seua germana Lucrecia Palafox).²¹ Casament que venia acompanyat per la concessió de 2.000 ducats de renda de la Comanda de Montesa i la futura successió a la Batllia General del Regne de València a En Francesc Cardona pels serveis que el seu pare havia prestat com ambaixador a Flandes.²² Uns casaments que acabaran per condicionar la descendència futura de la casa de Guadalest en la cruïlla de la guerra de Successió.²³

Aquesta posició social preeminent i el prestigi que gaudia entre els seus compatriotes no evitaren, al llarg de la seua vida, tota una sèrie de mesures repressives contra ell o els seus familiars i amics; mesures que arbitraran

qués de Risbourg i del duc de Croy, existeixen còpies de les capitulacions matrimonials de Felip de Cardona i Anna de Ligne de 8-12 de novembre de 1613. Si aquesta fou la data del matrimoni, és difícil, encara que no impossible, quadrar determinades dates de la biografia de Francesc Cardona, com a fill d'Anna de Ligne.

¹⁹ El privilegi fou signat en Madrid el 9 de juny de 1622; poc després es lliuraria l'ordre perquè es donés el títol d'Almirall al marqués de Guadalest (ACA, CA, llig. 654, exp. 40).

²⁰ També arribaria a ser cavaller i comanador en Vinaròs de l'ordre de Montesa (M. de Laurencín, *Los Almirantes...*).

²¹ El dietari de Vich reflexa aquest casament que data en 9 de febrer de 1632. Així mateix Vich s'allarga en relatar la frustració que per a la família Carroz va significar aquesta concessió de la successió a la Batllia General.

²² Vid. nota anterior. Aquesta concessió de la Batllia General tindria efectes a partir de 1637 (“*En 14 de dehembre, 1637, jurá de Balle General de la present ciutat de València, Don Francisco de Cardona Ruiz de Liore, Almirant de Aragón, y marqués de Guadalest, anaren los jurats acompanyant-lo en coches per los fanchs*”, *Libre de Memòries*, volum II, pàg. 1124). Casey destaca que fou aquesta una de les poques excepcions de confluència de càrrecs importants de l'administració del regne en mans de membres de l'alta noblesa, J. Casey, *El regne...*, pàg. 211). Tanmateix l'Almirall renunciarà al càrrec, en 1651, en favor d'En Cristóbal de Cardona, nét en línia bastarda del segon marqués de Guadalest, del mateix nom, i per tant nebot en tercer grau del propi Almirall. Aquest Cardona moriria el mateix any que el V marqués, en 1664, i amb motiu de la nova successió al càrrec es presentarien nombrosos memorials per obtenir-ne el nomenament, fins i tot pel nou Almirall d'Aragó, el VI marqués de Guadalest, En Felip de Cardona (ACA, CA, llig. 763, exp. 1-24, 1664-1665).

Pel que respecta a la renda de 2.000 ducats sobre la Comanda de Montesa, seria motiu de diverses controvèrsies i fins i tot d'embarcament com a càstig per les activitats de l'Almirall.

²³ Sobre aquesta qüestió J.A. Chiquillo Pérez, “La nobleza austracista en la guerra de Successió: algunas hipótesis sobre su partición”, en *Estudis* 17, València 1992, pàgs. 115-147.

els virreis, el Consell d'Aragó i fins i tot el propi monarca, i que a més comptaran amb la complicitat de certs membres dels estaments, protagonistes de vegades d'un recent ascens social que els feia alinear-se al costat dels interessos de la monarquia.²⁴ Mesures repressives que s'alternaran amb concessions de més càrrecs i honors, encara que no a l'entera satisfacció dels interessos i ambicions de l'Almirall.²⁵

Donada la seua condició de gran noble, aquestes mesures repressives, molt a sovint, es limitaran a apartar-lo de València, obligant-lo a residir en els seus estats o en algun lloc de Castella, inclosa la mateixa cort; mesura aquesta que es justificava en l'anomenada "potestat econòmica". De tal manera que la vida de l'Almirall serà un continu anar i venir d'uns indrets cap a d'altres. Evidentment quan el rei visités València, en 1632, com esca-la d'un dels seus viatges,²⁶ i en 1645, per a celebrar corts, l'Almirall d'Aragó hi estarà present, ocupant un lloc preeminent i participant activament en els actes, cerimònies o reunions celebrades.

El final dels seus dies tindria lloc a Madrid, en 1664, després d'una intensa, i per a molts, "desordenada" vida, tant des de la perspectiva personal com de la pública. Amb ell desapareixia un dels últims representants d'una classe nobiliària que, si bé estava fortament vinculada al món dels bàndols locals, no defugia de cercar un nou *modus vivendi* a prop de la cort de la monarquia.

Sens dubte la celebració de les corts de 1645 i els anys immediatament posteriors, en els que el món de les bandositats rebé un fort cop, marcaren un abans i un després en la vida de l'Almirall. Sense que puguem parlar d'un allunyament de les seues fidelitats dinàstiques, des de principis de la dècada cinquanta, sí que es produeix de manera reiterada una falta de sintonia entre l'Almirall i els ministres de la monarquia, foren els virreis o la major part dels membres del Consell d'Aragó. Ben és cert que sempre conservarà una certa immunitat, no de bades continuava sent un dels màxims representants de la noblesa valenciana. De fet, però, s'esgota per a l'Almirall qualsevol possibilitat d'aconseguir una major integració en les esferes

²⁴ Un cas paradigmàtic el constituirà el comte de Cervelló, confident del virrei Duc de Montalto en els anys centrals de la centúria, que havia aconseguit el seu títol arran de les Corts de 1645.

²⁵ En 1642 l'Almirall seria nomenat capità del regiment del príncep (ACA, CA, llig. 565, exp. 15, 5-IV-1642). Per la seua part Laurencín (*opus cit.*) afegeix als títols de l'Almirall el de "gentilhombre de la camara del rey y de su consejo". Però sens dubte la màxima aspiració frustrada del marquès de Guadalest fou obtenir la "Grandeza", privilegi que sol·licitarà en més d'una ocasió sense aconseguir-ho. Laurencín cita l'existència, en la Biblioteca Nacional de Madrid, d'un memorial de l'Almirall sol·licitant aquesta condició.

²⁶ El dietari de Vich dedica unes quantes pàgines a aquesta visita (Vich, *opus cit.*, pàgs. 225-231).

de poder i influència de la cort. Paral·lelament altres nobles estaven aconseguint una gran promoció, precisament a partir de les corts de 1645.²⁷

La sol·licitud presentada pels estaments, en el tercer fur de les corts de 1645, per a que la casa de Guadalest pogués cobrir-se davant de sa majestat va tenir una resposta ambigua, per no dir que contrària.²⁸ És evident que les seues relacions amb els ministres de la monarquia, entre els que cal incloure Crespi de Valldaura,²⁹ no eren suficientment bones com per a obtenir tan gran privilegi. En la decisió va pesar possiblement tant la transcendència de la concessió com l'opinió negativa que de l'Almirall es tenia ja en la cort; percepció que augmentarà en els anys següents, malgrat que el seu prestigi personal al si del "regne" i especialment entre la noblesa pareix mantenir-se durant tota la seua vida.

És evident que aquesta opinió se sustentava en fets reals; des de final de la dècada anterior es poden constatar els arrestos recaiguts sobre l'almirall així com les seues vinculacions amb el bandolerisme. En 1637 se li ordenarà, de manera fulminant, que passés a residir en Guadalest fins una nova ordre reial. El motiu era aparentment fútil però havia gosat posar en qüestió les preeminències de l'autoritat virregnal.³⁰ Davant dels seus precís i penediment,³¹ l'Almirall prompte va tornar a València, de tal manera que al fi-

²⁷ El comte d'Albatera ocuparà una plaça en el Consell d'Aragó, i el, ja citat, comte de Cervelló aconseguirà el seu títol arran d'aquestes corts.

²⁸ Ja en les corts de 1626 s'havia sol·licitat un fur amb un contingut semblant i la resposta fou laconica: "Sa magestat manarà veure lo que se li suplica" (D. de Lario Ramírez, *Cortes...*, cap. CXLV, pàg. 73). Ara en 1645 la resposta pretenia ser més diplomàtica: "Sa magestat tindrà particular memòria de la casa de dit marquès atenent a sa qualitat y servicis" (Ll. Guia Marín, *Cortes...*, pàg. 207).

²⁹ Crespi influirà decisivament en les propostes de resolució de tots els capítols presentats. *Ibidem*, pàg. 157. En aquest cas, i com a membre de la "Junta de Materias" que informaria al rei sobre els primers furs presentats, adoptaria una actitud poc compromesa... "La 3^a (deliberación) es que en consideración de la calidad del marquès de Guadaleste y que es originario deste reyno, y haver estos años cubierto vuestra magestad a diferentes casas de todos los otros reynos, se sirva vuestra magestad de mandar cubrir al marquès con las preeminencias que otros títulos y grandes gozan dentro y fuera de la corona de Aragón. La Junta da noticia a vuestra magestad desta pretensión para que supuesta la calidad y servicis desta casa que son tan notorios a vuestra magestad se sirva de resolver lo que fuere más de su servicio". La resposta reial seria igualment capciosa: "Hagasse como parece y en el punto que toca al Almirante de Aragón se puede responder en buena forma y sin engaño" (ACA, CA, llig. 1.355, exp. 43, 28-XI-1645).

³⁰ "Hase entendido que el marquès de Guadaleste, Almirante de Aragón, haviendo encontrado a Don Fernando de Borja mi lugarteniente y Capitán General en esse reyno en partes públicas de essa ciudad de Valencia no ha parado su coche el marquès, faltando a la cortesía y respeto que se deve a quien representa mi persona en esse reyno" (ACA, CA, llig. 715, expts. 21/1-2 i 31/1-14).

³¹ "Esta habitación está de manera que no dudo que si su magestad lo entendiera no me la diera por destierro" (citad per J. Casey, *El regne...*, pàg. 126).

nal d'aquest any va prendre possessió de la Batllia General.³² Pel que respecta a les seues vinculacions amb els bàndols, molt prompte es posaren de manifest en el context dels enfrontaments entre els Anglesola³³ i els Minvarte.³⁴ L'Almirall tutelava clarament els primers, mentre que els Minvarte comptaven amb la protecció de l'Arquebisbe.³⁵ Aquest per encàrrec del rei propiciarà la signatura d'unes paus, en juliol de 1637, que al remat varen resultar efímeres. Nous enfrontaments farien saltar totes les alertes, ja que la situació de falta de control afectava la mateixa Audiència. En els informes i consultes que, sobre l'estat d'aquesta institució i sobre l'esclat dels bàndols, s'intercanvien entre la cort i València, l'Almirall ja figura com a màxim protagonista.³⁶ Fins i tot se li atribueix, sense cap dubte, un assassinat, però malgrat les evidències sols era possible recórrer a mesures com l'exili per la falta de proves, ja que ningú s'atrevia a declarar en la seua contra.³⁷ Aprofitant que el propi Almirall havia presentat un memorial per poder acudir a la cort "*a negocios que se le offrescian*", el Consell recomanaria el seu estranyament a finals de 1638.³⁸

L'estada i retenció³⁹ de l'Almirall en la cort des de principis de 1639 no evitaria que continuaren els greus enfrontaments entre les faccions; enfron-

³² Vid. notes 21 i 22.

³³ Sobre els Anglesola, a banda dels treballs ja citats de Casey, Felipo, Vila, Guia, cal consultar l'acurat estudi de J. Brines Blasco i C. Pérez Aparicio, "La vinculació al País Valencià: Origen, transmissió i dissolució dels vincles d'En Guillem Ramon Anglesola", en *Homenatge al doctor Sebastià Garcia Martínez*, vol. II, pàgs. 229-259. També és imprescindible P. Pérez García, *El Justicia Criminal de Valencia (1479-1707)*, València 1991, pàgs. 390 i ss.

³⁴ M. Vila López, *Bandolerismo...*, pàgs. 43 i ss.

³⁵ E. Callado Estela, *Iglesia, poder y sociedad en el siglo XVII. El Arzobispo de Valencia fray Isidoro Aliaga*, València 2001, pàgs. 405 i ss.

³⁶ Vid. nota 12.

³⁷ "*De hombres como el Almirante no se puede creer cosa que no diga con las obligaciones de su sangre y que la demostración ha de ser precediendo gran fundamento en la averiguación pero quando esta se reconoce imposible y la importancia de la materia es tal, se ve obligado en consciencia a representar a vuestra magestad lo que fuera de processo sabe con toda verdad y la certidumbre moral que cabe en estas materias y no dize que esta diligencia con su persona (y aun con las de los demás cavalleros destas parcialidades) se haga en son de castigo o de prevención sino con todo el motivo de honra que pudiese mandar vuestra magestad que vaya a servirle a las partes que se juzgaren por más a propósito como sean mui remotas, porque ni él ni sus parientes con esto tendran de que quejarse, vuestra magestad quedará servido y aquella ciudad libre de mucha parte de su inquietud*" (ACA, CA, llig. 584, exp. 5/1, 11-XII-1638).

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ L'Almirall intentarà tornar en maig de 1641, però el Consell informará negativament no sols "*por los vandos de que es muy parcial*", sinó perquè a més el virrei que governava "*es su pariente*" (ACA, CA, llig. 882, exp. 113, 13-V-1641). Tanmateix el Consell encara confiava en reconduir el caràcter de l'Almirall, "*pues este cavallero muestra alieno y brios, y de su sangre se puede esperar que se hará, si se le ocupa, una persona de provecho en servicio de vuestra magestad*". Possiblement això explica el nomenament de l'Almirall com a capità del regiment del príncep en abril de 1642 (vid. nota 23).

taments que ja havien tingut com a resultat l'assassinat de Minvarte a finals de 1638 i que culminaren amb l'homicidi d'un jutge de l'Audiència del bàndol contrari, l'oïdor Miquel Jeroni Sanz, en juliol de 1642.⁴⁰ En aquest món de violència, en el que sobresurt el clan dels Anglesoles, destaquen nous personatges com el Racional Sabata o el seu cunyat Leandre Escales, alineats en la parcialitat rival.⁴¹

Finalment, però, en el context d'una guerra pròxima al Principat, i demostrada la falta d'efectivitat de les mesures repressives, es va haver de recórrer a la mediació de l'Almirall per tal d'aconseguir la fi de les hostilitats i propiciar una major col·laboració del regne en la guerra.⁴² Així, a finals de 1642 el troben de nou a València tutelant la signatura de les paus entre els "caps" de les parcialitats.⁴³ Enfortit el seu liderat, encara perllongarà la seua estada per tal d'enllestir el servei de 2.000 soldats ofert pels estaments al rei;⁴⁴ després, per interès personal, partirà de nou cap a la cort.⁴⁵

Sens dubte el prestigi de l'Almirall havia augmentat i la monarquia podia donar-se per ben servida, però el món dels bàndols no s'havia liquidat amb les paus signades. Simplement s'havia aturat temporalment una espiral d'assassinats que estava posant en perill no sols l'estabilitat de les institucions locals i la col·laboració dels estaments amb la monarquia, sinó l'equilibri de poder entre les pròpies parcialitats. Els motius de conflicte, entre uns i altres, seguien estant presents i depenien de la competència pel control dels negocis públics i privats; tanmateix l'espurna d'un enfrontament podia ser molt més anecdòtica i utilitzar la dona com a excusa; precisament en el context d'aquestes parcialitats i vespres de la convocatòria de les corts de 1645, el virrei duc d'Arcos intentarà evitar la disputa entre dos dels seus

⁴⁰ M. Vila López, *opus cit.*, pàgs. 46 i ss.

⁴¹ El dietari de Torralba reflecteix la situació: "*En lo any 1642, los portals de València han estat tancats tres mesos y de nit no se obria sinó el del Real y el guardaven los officis cada nit; per los bandos dels Angresoles, Escales y Baldovi*" (M.V. Torralba, *Memorias curiosas que dexó escritas Mosen Vicente Torralba*, manuscrit n° 13 de la Biblioteca Universitària de València, pàgs. 292-442).

⁴² Pareix ser que el propi Olivares li va demanar aquesta mediació i la col·laboració en la recluta de soldats amb el compromís de posteriors premis per al marquès. "*Y habiendo confèridolo con el conde de Olivares en el año de mil seiscientos quarenta y dos se lo ofreció* (el govern d'una de les guàrdies reials) *en nombre de vuestra magestad que le ocuparia en qualquiera de ellas con condición que primero sacasse con efecto los dos mil hombres con que el reyno de Valencia havia ofrecido servir a vuestra magestad en las guerras de Cataluña y compusiesse con su autoridad los vandos que entonces havia en aquel reyno*" (ACA, CA, llig. 910, exp. 121, Memorial de l'Almirall de juliol de 1662).

⁴³ M. Vila López, *opus cit.*, pàgs. 48-49.

⁴⁴ Vid. nota 13.

⁴⁵ Entre aquesta data i les corts de 1645 pareix ser que l'Almirall "*se fué al ejercito donde ha sentado plaza*". Aquesta partença l'explicava la pròpia mare de l'Almirall, Anna de Ligne, al lamentar "*lo mal que se entienden Lucrecia y el Almirante por las desavenencias matrimoniales*" (citat per J. Pastor i Fluixà i J. Campón Gonzalvo, "Los Almirantes...", *opus cit.*, pàg. 71).

caps, Leandre Escales⁴⁶ i Vicent Adell,⁴⁷ deportant la que havia estat amant d'ambdós, Calixta Cardona.⁴⁸

Amb la convocatòria de les corts de 1645 l'Almirall tornarà a estar present en València amb l'esperança de veure's recompensat pels seus serveis. Tanmateix, com ja hem dit, les corts significaren en certa mesura la frustració de les seues expectatives. Ni tan sols altres peticions alternatives, i de caire menor, com la concessió de l'estanc de les cases de fira o el comandament de la guàrdia "*udesca*", tingueren una resposta afirmativa.⁴⁹ Per contra, acabades les sessions, l'Almirall tornarà a ser objecte de sospita i sobre ell recauran noves peticions d'estranyament. El virrei comte d'Oropesa, amb el suport de la *Junta de Materias*, sol·licitaria la seua eixida del regne per la convinença amb els bàndols, per l'extorsió sistemàtica de la justícia, i per la deplorable administració del seu ofici de Batlle General, emparant els que defraudaven els drets reials. Fins i tot es proposava el seu enviament a un lloc llunyà, com Itàlia, "*para que se pierda en el reyno la esperanza de su vuelta*".⁵⁰ Finalment, davant de nous arguments⁵¹ i instàncies del virrei, se li manarà acudir a la cort per a rebre un nou destí.

⁴⁶ La influència d'Escales entre els estaments valencians no fou menyspreable, malgrat que "*la parcialidad contraria es de nobleza, tiene más ruhices*", segons el duc d'Arcos. Davant del seu desterrament al nord d'Àfrica, els tres braços denunciaren la mesura com a contrarofur en les corts de 1645. En els anys següents sol·licitaren de forma reiterada, i sense èxit, que fos autoritzat a tornar (vid. Ll. Guia Marín, *Cortes...*, pàgs. 99-100). Quan finalment torne a València, a final de la dècada dels cinquanta, moriria al poc de temps; segons Aierdi enverinat per la seua pròpia esposa, germana del que havia estat durant molt de temps racional de la ciutat, Gaspar Joan Sabata, i la seua filla. Ambdues serien també estranyades a principis de la dècada del seixanta. Aierdi s'allarga en la història d'aquestes dues dones i de com manaren assassinar al seu nebot i cosí el doctor Sabata, fill de Gaspar Joan (J. Ayerdi, *Dieta-ri. Noticias de Valencia i son regne, de 1661 a 1664 i de 1667 a 1679*, a cura de Vicent Josep Escartí, Barcelona 1999, pàgs. 180-182).

⁴⁷ Vicent Adell es convertirà en el principal sicari de l'Almirall en els anys cinquanta. També serà desterrat en nombroses ocasions. Ara rebrà un tracte de favor respecte a Escales, ja que el seu desterrament fou a la ciutat de Tortosa. En 1661, el virrei Camarasa dirà d'ell "*ha sido toda su vida de los principales fomentadores de vandos de aquel reyno en compañía de su padre don Sebastian Adell, a quien por la inquisición mando vuestra magestad en años passados quitar la familiatura*" (ACA, CA, llig. 585, exp. 20/1, 1-IV-1661).

⁴⁸ Els arguments d'Arcos no tenien apel·lació: "*una de las maiores causas que avian ocasionado la enemistad y sentimiento de los unos contra los otros, que fue por la correspondencia de Calixta Cardona con quien ambas cabeças havian tratado*" (ACA, CA, llig. 584, exp. 25/1, 29-III-1645).

⁴⁹ La "*Junta de Materias*", que va romandre a València i estava formada per Crespi, el virrei Oropesa i el secretari del Consell Josep de Villanueva, es va encarregar de resoldre totes les qüestions pendents després de les corts. Aquesta Junta, no sols informaria negativament la sol·licitud de l'Almirall, sinó que arribaria més lluny afirmant, contra el que havia dit anteriorment, que aquest havia donat molt poc de suport en les corts a les peticions del rei.

⁵⁰ ACA, CA, llig. 1355, exp. 27/7, 20-II-1646. Així mateix no es considerava convenient que romangués a la península, per la proximitat, ni tan sols a Flandes, ja que la seua mare era de allí i tenia molts contactes i parents (vid. nota 17).

⁵¹ Per "*suscitarse los vandos debajo de su amparo, que le halla en él mucha gente facinerosa*" (ACA, CA, llig. 1355, exp. 67/2, 24-IV-1646).

L'estada en Madrid no li privarà de continuar rebent individus acusats de bandits,⁵² però, sens dubte, el seu allunyament de València li va llevar protagonisme en els conflictes que s'esdevingueren en els anys següents. Uns conflictes que culminaren amb una forta repressió del món del bandolerisme a la primavera de 1648.⁵³ Aquesta repressió, si bé no va poder liquidar la complicada xarxa dels bàndols, sí que va minvar la seua influència en la vida quotidiana de la València de mitjan segle XVII.⁵⁴ Amb això, i de retruc, les clienteles que donaven suport a l'Almirall sofriren un fort cop.

⁵² La Biblioteca de la Real Acadèmia de la Història de Madrid (BRAH) conserva un manuscrit en la Col·lecció Salazar i Castro ("*Medios que conviene usar para el reparo que pide el daño que ocasiona la gente bandida en los reinos de Valencia y Aragón, y rayas de Castilla*"), en el que es denuncia que l'Almirall, que està en Madrid, rep bandits en la seua casa. El memorial, enviat pel corregidor de Requena, també denuncia les activitats del duc de Medina de las Torres, gendre d'Olivares, que vivia aleshores en València. Sobre la implicació de Medina de las Torres amb els bàndols valencians també hi ha nombrosos expedients a l'Arxiu de la Corona d'Aragó; un anònim afirmava que "*de ordinario se halla en casa el de Medina gran número de bandidos con la seguridad de la justicia*". El duc s'havia fet d'una parcialitat contrària a la de l'Almirall, i pareixia seguir les seues passades, amb la diferència de comptar amb el suport del virrei. Una vegada més la preservació de l'honor, amb la dona com a motiu, és la preocupació principal; l'anònim alertava "*que todo este lugar està iritado assi de lo dicho como de que este señor con tanto desaogo quite la honrra a todas las señoras que se le antojan que el sufrirselo parece descrédito de la nación*" (ACA, CA, llig. 660, exp. 60/1-7, 1647; també en exp. 10/1-5). Sobre l'estreta relació entre el virrei Oropesa i el duc de Medina de las Torres vid. A. Felipe Orts, *Insaculación y élites de poder en la ciudad de Valencia*, València 1996, pàgs. 30 i ss.

⁵³ Sobre aquests fets vid. J. Casey, *La crisi general del segle XVII a València (1646-1648)*, Castelló de la Plana 1970, i Ll. Guia Marín, "Dissidència...", *opus cit.*, nota 2.

⁵⁴ Encara que el món de la violència no es limitava a les activitats dels bàndols, és interessant constatar quin tipus d'activitats se'ls atribuïa: No es tractava dels "*bandos antiguos*", és a dir dels enfrontaments que tradicionalment haurien practicat els grups privilegiats, sinó d'una nova tipologia de delictes: "*...se entremetian en todo género de negocios de la republica y conducidos con sumas de dinero favorecian al interesado que pretendia lo contrario a la razón y a la justicia...; si en la ciudad avia officios que proveer no solo los pedian pero por averles dado palabras de cortesía los pedian como si fueran absolutos asta hazelles votar en público contra la costumbre antigua, si el arzobispo tenía que proveer con importunos ruegos que inducian temor las alcançavan para quien querian; si avia fraudes en los derechos reales o del reyno o ciudad recibian ellos de manos del defraudador la cantidad que recibian los administradores, o, arrendadores, y diciendo que corría por su cuenta salian libres de todo; si los derechos mismos se arrendaban recibían una gran suma de dinero del que los quería por bajo precio y ellos pedian a todos con ruegos o amenazas que nayde lo supiese; si se avian de dar sentencias e pleytos hablaban al juez de modo que era menester ser muy fuerte para no sucumbir a la amenaza; si los particulares executavan por justicia a sus acreedores pedian desistiesen porque era cosa suya; y tal vez si quería vender la posesión lo impedían por alguna comodidad con un recaudo, de modo que ni el comprador se atrevía a comprar ni el vendedor a vender; si se hazian casamientos con quien les estava bien se atravesavan y hazían que fuese con otros que pedía quien se valía de ellos;..., ya no con nombre de bandidos sino con título de hombres de armas, sobornavan gente con secreto para que se alistasen nombrándoles un cabo de los valedores para las facciones que fuesen menester a fin de saquear y matar a los ministros de V. Mag. Y levantarse con todo...*" (ACA, CA, 605, 1-VI-1648).

Durant tot aquest temps l'Almirall, que havia estat fins i tot recomanat per tot el regne per a fer-se càrrec del comandament militar de les tropes de cavalleria de l'exèrcit reial,⁵⁵ faria per tornar a València. Diversos varen ser els memorials que va presentar entre 1647 i 1653; però ni aquests, ni sengles consultes del Consell d'Aragó sobre la matèria, reberen cap resposta del rei. Finalment, en març de 1653, "*con atención al tiempo que ha que salió de Valencia y el que ha tenido de prisión y el estado de las materias en aquel reino*" fou autoritzat a tornar per "*a cuidar de su hacienda*".⁵⁶

És evident que la situació era menys perillosa, tant respecte de la influència dels bàndols, després de la persecució general,⁵⁷ com respecte de la guerra, una vegada ocupada Barcelona en 1652. L'arribada de l'Almirall a València va a coincidir, però, amb un nou període de crispacions de tot tipus. La gestió del nou virrei, el duc de Montalto, havia provocat d'immediat una reacció contrària de quasi tota la noblesa,⁵⁸ i l'Almirall, és clar, arribarà a situar-se al bell mig del conflicte. L'enfrontament, inicialment provocat per l'intent de prorrogar els serveis militars oferts en les corts de 1645, tindrà també altres manifestacions més anecdòtiques, on l'honor i el

⁵⁵ Vid. nota 13. El comandament militar de les tropes reials radicades en la ratlla de Catalunya serà un dels motius de conflicte més greu entre els estaments valencians, especialment el militar, i la monarquia en els darrers anys de la guerra (Ll. Guia Marín, *Cortes...*, pàg. 190).

⁵⁶ ACA, CA, llig. 662, expts. 6/1-4 i 10/1-5. En les consultes que el Consell va realitzar en 1647 i 1649, no es veu cap inconvenient per a la seua tornada, tot i argumentant el desconeixement que tenia el Consell de les raons adduïdes, en el seu moment, per la *Junta de Materias*, per a l'exili de l'Almirall. L'absència de Crespi podia emparar aquest desconeixement "teòric" per part de la resta de consellers. En la consulta de 1653, amb la presència del propi Crespi com a nou Vice-canceller, ningú fa menció dels motius que havien provocat l'estranyament.

⁵⁷ Un dels pocs motius de preocupació en el que es veieren involucrats grans títols nobiliaris, fou el desafiament llançat pel marquès de Villator al marquès de Quirra. Títols ambdós de Sardènia però de forts arrels familiars en València. El motiu era una vegada més imputat a les dones, unes diferències, per assumptes domèstics, entre les marqueses consorts. Tanmateix la volada del desafiament amenaçava d'involucrar bona part de la noblesa, i comptava amb la participació del món dels bàndols. El virrei, l'arquebisbe Urbina, arrestaria al marquès de Quirra per evitar que acudís a l'encontre de Villator, "*después de esto hize arrestar algunos caballeros parientes de ambos marqueses (si bien el de Quirra sin comparación son en mayor número en esta ciudad)*". L'ajust final entre ambdós nobles tindria, entre d'altres qüestions, un capítol de recíproc desgreu de cadascun d'ells amb la dona de l'altre. Com que la marquesa de Villator estava absent de València, el marquès de Quirra hauria de visitar, en compensació, "*a doña Laura de Alagón, hermana del marqués de Villator que esta casada en esta ciudad con Don Basilio de Castellvi, gobernador della*" (ACA, CA, llig. 586, exp. 27/1-4; llig. 663, expts. 23/1-2 i 24; i llig. 730, carta de 12-XII-1651).

⁵⁸ El duc de Montalto (En Lluís Guillem de Montcada) fou virrei de 1652 a 1658 (J. Mateu Ibars, *Los virreyes de Valencia. Fuentes para su estudio*, València 1963, pàg. 273). Sobre el seu enfrontament amb els estaments valencians vid. Ll. Guia Marín, "Los estamentos valencianos y el duque de Montalto: los inicios de la reacción foral", en *Estudis 4*, València 1975, pàgs. 129-145.

prestigi de cadascuna de les parts es posava en joc. Un dels greuges més sentits pels estaments fou el càstig donat al cotxer de la marquesa de Quirra, que havia gosat, per ordre d'aquesta senyora, no parar davant del pas del virrei. Diverses juntes dels estaments, com la Junta de Contrafurs, la del Servei, o d'altres particulars reunides a l'efecte, tractaren de la qüestió, i el conflicte formà part del paquet de denúncies que es lliuraren a la cort a través de nombrosos memorials i ambaixades. La falta d'un pronunciament immediat i satisfactori del rei, que haguera calmat els ànims de la noblesa, adobarà ulteriors conflictes del mateix tenor en aquest virregnat; tal és el cas de l'empresonament del marquès de Benavites, decidit pel virrei, per no haver-li comunicat un viatge fora de València.

Com he dit, l'Almirall prompte s'incorpora a aquest ambient de "dissidència", possiblement desenganyat dels pocs guanys aconseguits des de les corts de 1645, i col·labora, juntament amb el seu fill, Felip de Cardona, en diversos episodis, que Montalto no dubta en qualificar de clara desafecció als interessos de la monarquia. Abans, però, l'Almirall, fent honor a la seua fama d'home violent i sense escrúpols, protagonitza un dels seus "desordres" més clamorosos; es tractava del primer d'una sèrie de "delictes", en els que les dones són el motiu aparent de la discòrdia o de l'enfrontament, i que presidiran bona part dels seus darrers anys.

Els informes del virrei sobre Francesc de Cardona són extensos i minuciosos i des d'un principi mostren la falta de sintonia entre l'un i l'altre. A primers d'octubre de 1653 arribava l'Almirall a València, "*mostrava venir rendido y atento a mi persona y de los ministros, publicando que su deseo era obrar en todo muy en servicio de vuestra magestad, se reconoció en los efectos no hallarse nada mejorado*". Als pocs dies Vicent Ayerve, escrivà de la cort eclesiàstica, era assassinat per ordre seua. Les raons, segons el virrei i els seus confidents, radicaven en els desigs de venjança d'una dona, Paula Verger, amant de l'Almirall, despitada de que el seu anterior amant, En Vicent d'Aragó,⁵⁹ l'haguera abandonada. Els detalls de l'abandó constitueixen una veritable crònica groga al més pur estil d'una novel·la de passions;⁶⁰ al remat Ayerve va pagar la seua terceria, però sens dubte el fet

⁵⁹ En Vicent d'Aragó era "*cherma del duch de Cardona*" (J. Aierdi, *Dietari*, pàg. 223), i senyor de la baronia de Soncja i ardiaca de Talavera, a la seu de Toledo (*Noticias de Segorbe y de su obispado*, Segorb 1890, ed. facs. Segorb 1983, vol. I, pàgs. 448-449, citat per V.J. Escartí, *opus cit.*, pàg. 223). Era per tant membre d'una de les famílies més influents. El duc de Cardona era aleshores En Lluís Ramon Folch de Cardona i Aragó i la saga familiar comptava amb altres germans, Pere Antoni, Antoni i Pasqual que ocuparien importants càrrecs durant el regnat de Carles II. Poc se sap d'En Vicent d'Aragó; Pablo Pérez cita l'existència d'un germà del duc anomenat Vicent Agustí, encara que constata que "*es poco cuanto se sabe del cuarto hijo varón*"... "*salvo que llegó a ser almirante de la armada*" (P. Pérez García, *Segorbe a través de su historia*, Segorb 1998, pàgs. 235 i ss.).

⁶⁰ A partir de la relació que En Vicent d'Aragó havia mantingut amb Paula Verger, aquesta havia iniciat un plet de divorci amb el seu marit i s'havia reclòs, amb l'ajuda de Vicent

més preocupant, a parer del virrei, era el perill que corria el propi En Vicent d'Aragó i el possible esclat dels bàndols d'anys anteriors.⁶¹

Aparentment els temors del virrei havien estat poc fonamentats, ja que als pocs dies el visitaren junts, l'Almirall i En Vicent d'Aragó, per tal de desmentir el seu enfrontament i assegurar-li la seua amistat. El consell d'Aragó, malgrat la desconfiança del virrei, decidiria recomanar que no es prengué cap actuació (“*que podría ocasionar tanta disensión entre estos cavalleros y en la quietud de aquel reyno*”) i liquidar el problema amb una despectiva asseveració: “*no parece que hay motivo para que la justicia se interponga en ello, y las noticias que le dan al duque no es razón que se crean con facilidad, si no se les save muy seguro fundamento, y de una mujer casada y que tiene otras dependencias, siempre ha de venir a ser incierto el origen*”.⁶² Es tancava així, sense cap conseqüència per a l'Almirall, l'expedient obert per la mort d'Ayerve; sens dubte l'interès per mantenir una bona correspondència entre els nobles i la preservació de la tranquil·litat del país va dominar sobre qualsevol altra consideració.

Durant uns mesos l'Almirall tornà a residir a Madrid, mesos que el virrei consideraria de tranquil·litat, malgrat que les seues relacions amb els estaments continuaven agreujant-se amb l'ambaixada que l'estament militar mantenia en la cort, encapçalada pel senyor de Borriol per denunciar les seues actuacions. No era fàcil la gestió del virrei, ell mateix la qualificava de “*círculo bien difícil de cuadrar aun en provincias de ánimos blandos*”.⁶³ Aquesta referència tòpica al caràcter dels valencians no era nova, cal recordar si més no les apreciacions que en el mateix sentit havia fet Olivares en 1626; de fet Montalto tindria greus dificultats per dur a terme la seua tasca de govern. La presència d'homes com l'Almirall d'Aragó venia a complir encara més les coses; “*siempre ha sido el escollo del gobierno*”, asseverava en un dels seus informes.⁶⁴

Ayerve, en el convent de l'Encarnació. Quan En Vicent d'Aragó fou conscient que Paula Verger mantenia relacions amb altres homes trencaria la seua relació i li remetria per mitjà d'Ayerve un retrat trencat. Al seu torn decidiria iniciar una nova relació amb una altra monja del convent. Els ingredients per a desencadenar la venjança contra Ayerve i contra el d'Aragó estaven servits, i més si tenim en compte que Paula Verger podia recórrer a l'ajuda “*del Almirante que la visitaba entonces*” (ACA, CA, llig. 585, exp. 3/3, 24-XII-1653).

⁶¹ “*Siendo los dos sugetos de maiores inclusiones y adherencias con la nobleza del (reino) y aun de toda la corona, y con dominio de las personas más proporcionadas a introducir la inquietud y desasosiego de la república y más aptas para emprender nuevas parcialidades y si las pasadas fueron de tanto daño, componiendolas cabeças humildes, puede discutirse, de quanto maior consecuencia serían oy guiadas por dos personajes de tanto lustre*” (*ibidem*).

⁶² ACA, CA, llig. 585, exp. 3/1, Consulta del Consell de 21-I-1654.

⁶³ ACA, CA, llig. 662, exp. 49, 1-IV-1654.

⁶⁴ ACA, CA, llig. 582, exp. 25/1, 31-VIII-1655.

La tornada de Madrid a mitjan març de 1654 provocaria nous escàndols⁶⁵ i temors en el virrei; per una banda l'Almirall no es privava de continuar amb la seua relació amb Paula Verger i amenaçava a qualsevol que pretengués dificultar-la, encara que foren familiars o coneguts de les pròpies monges.⁶⁶ Per l'altra, l'Almirall tornava a participar directament en les activitats dels bàndols, rebent a casa seua tota classe de delinqüents. Actuacions⁶⁷ al més pur estil mafiós no es farien esperar, no dubtant en recórrer a sicaris com Josep Valterra per a materialitzar les seues amenaces.⁶⁸

En aquest context una nova actuació de Montalto, en juliol de 1655, contra la noblesa donaria l'oportunitat a l'Almirall de situar-se en la primera línia de l'oposició a la seua gestió. L'empresonament, en el castell de Xàtiva, que el virrei va ordenar del marquès de Benavites i del seu oncle, En Joan de Bellví, mobilitzà de nou tota la classe nobiliària; una classe que, com he dit, havia mantingut durant uns mesos un pols amb Montalto, mitjançant l'ambaixada del senyor de Borriol.⁶⁹ El motiu de l'empresonament es fonamentava sols en una qüestió de preeminència, no havien visitat al virrei abans i després d'un viatge que feren a l'Aragó. En realitat aquesta falta de “cortesía” havia estat deliberada per les dolentes relacions que mantenien uns i altres.

La convocatòria que la marquesa-àvia de Benavites va fer de “*deudos y amigos*” rebria lògicament una gran resposta. La complexa xarxa de rela-

⁶⁵ “*Se trajo una muger de la corte y en el tiempo de semana santa se retiró con ella a una cassa que tiene en la calle de Alboraya siendo summo el escandalo de la ciudad por todas las circunstancias del caso, del tiempo y de verle dexar a su muger y hijo en sus casas principales en lugar tan corto y donde se miran tanto las operaciones deste cavallero*” (*ibidem*).

⁶⁶ Després d'una sèrie d'escàndols succeïts en el convent de l'Encarnació, algunes “monges” se n'hagueren de canviar a d'altres de la ciutat. En el cas de Paula Verger el canvi seria al convent de Santa Anna. La priora i la resta de monges “*quedaron temerosisimas de las amenazas del Almirante conociendo que no hay sagrado ni sacerdocio que le embaraze para sus violencias*”. Les amenaces s'havien dirigit també contra els familiars d'aquestes monges si dificultaven la relació. Tenint en compte que moltes d'elles eren membres de la noblesa el perill de més enfrontaments era evident (*ibidem*).

⁶⁷ “*en la elección de officios, probisiones de cathedras y en la administración de justicia se hallan sin libertad. Los más por que son tales los officios que interpone el Almirante en casi todo y se le arrian a los ruegos tales circunstancias de amenazas, unas disimuladas y otras manifiestas*” (*ibidem*).

⁶⁸ “*Josep Valterra, reliquia de la parcialidad de Anglesola*” (*ibidem*) va ser encarregat, segons el virrei, de matar el síndic de la ciutat, Francesc Romeu, per oposar-se a unes peticions de l'Almirall. Acció que finalment es va quedar en una simple amenaça. La relació de l'Almirall amb el clan dels Valterra coneixerà, anys després, moments de forta tensió i enfrontament. És evident que els bàndols no es varen mantenir sempre iguals; sobre una xarxa aparentment estable de fidelitats i clienteleles sempre hi hauran elements que pertorbaran aquest “ordre” per a motivar altres enfrontaments aparentment contradictoris.

⁶⁹ Un nou memorial de Borriol havia estat presentat en juny de 1654 (ACA, CA, llig. 602, exp. 68/8-9, 13-VI-1654) reiterant tots els greuges que tenia la noblesa amb el virrei.

cions familiars fou evocada per a defensar-se d'un "atac" a l'honor del grup i la parentela. Cal considerar a més que el fill de l'Almirall era "cunyat" del marquès de Benavites, amb la qual cosa la col·laboració en la defensa de la família era obligada per al clan Cardona. En les reunions particulars que es tingueren, es proposaria la convocatòria dels estaments per a organitzar una nova ambaixada que representés aquest i tots els greuges pendents al rei.⁷⁰ De fet l'estament militar, reunit el dia 26 de juliol, amb una presència vehement de Felip de Cardona, declararia el cas com "inopinat", el que equivalia a paralitzar qualsevol altra deliberació, mentre no es resolgués la qüestió;⁷¹ a més es va decidir convidar els altres estaments a seguir el mateix camí.⁷²

⁷⁰ Casey destaca que l'alta noblesa, i cita expressament el marquès de Guadalest, no participava en les reunions dels estaments, preferien moure les cordes entre bastidors (J. Casey, *El regne...*, pàgs. 263-264). Sens dubte Casey té raó i perfila en aquestes pàgines, de manera magistral, quin era l'abast de les reunions estamentals fora de les corts. Tanmateix en aquesta ocasió tant l'Almirall com el seu fill van a aprofitar el seu dret a assistir-hi per tal de moure tots els fils possibles en l'enfrontament amb el virrei. Ja a mitjan març de 1653, l'estament eclesiàstic hauria pres l'acord que s'admetera l'Almirall, comanador de l'Ordre d'Alcàntara, com una de les veus del dit estament (Arxiu de la Catedral de València, ACV, registre 25, 11-III-1654). S'acomplia així el privilegi de l'any anterior pel qual s'ampliava el nombre dels membres del dit braç, incorporant el comanador del "*Pes Reial*" d'aquesta Ordre (Ll. Guia Marín, *Cortes...*, pàg. 51). Per la seua banda Felip de Cardona, el fill de l'Almirall, iniciarà la seua presència en el braç militar, arran d'aquests esdeveniments, on comptarà amb una gran col·laboració. De fet alguns altres membres de la família Cardona assistien assíduament, tal era el cas d'En Antoni de Cardona, futur marquès de Castellnou, i nebot en segon grau de l'Almirall (Ll. Guia Marín, "Los estamentos...", *passim*).

⁷¹ Montalto recomanaria al seu confident, el comte de Cervelló, que no organitzés cap oposició a les propostes dels valedors de Benavites, per no aventurar un enfrontament d'imprevisibles conseqüències (ACA, CA, llig. 591, exp. 10/2-3). Els motius d'enfrontament entre Cervelló i els Cardona giraven al voltant de la successió del comtat de Bunyol. Felip de Cardona estava casat amb Anna Maria Mercader, filla de Gaspar Mercader i Beatriu de Melo, abans marquesa de Benavites. Anna Maria era néta del segon comte de Bunyol, Laudomi Mercader, i única hereua, en línia directa del títol. Per contra, Cervelló era el pare de Laura Maria de Cervelló, la seua única hereua, que estava casada amb Gastó Mercader, cosí del segon comte i futur tercer comte de Bunyol per sentència. Finalment Anna Maria, "*por hembra, fué excluida de la posesión de la casa de Buñol*" (BRAH, *Genealogias de familias valencianas*, Colección Salazar i Castro, pàg. 48); Anna Maria morirà sense descendència el 14 d'octubre de 1661 (J. Ayerdi, *opus cit.*, pàg. 180) i Felip de Cardona casarà amb Luisa María de Sotomayor. En aquest conflicte de successió l'Almirall acusarà Montalto de no mantenir-se neutral i afavorir clarament les pretensions d'En Gastó Mercader (ACA, CA, llig. 582, exp. 25/26, Memorial de l'Almirall de març de 1656).

⁷² El propi Almirall, En Francesc Cardona, relataria la seua participació en la sessió de l'estament eclesiàstic: "*En mi estamento eclesiastico voté con tan breves palabras que solo dije era del voto del señor don Juan Crespi*"... "*no se han visto con más unión y conformidad jamás los brazos y la casa de la Diputación pues en ninguna destas partes hubo segunda Junta*"... "*Estos Señor son ruidos?*" (ACA, CA, llig. 582, exp. 25/2, carta de l'Almirall a Cristóbal Crespi de Valldaura, Vice-canceller, 10-VIII-1655). Joan Crespi de Valldaura, germà de Cristóbal, tenia vot a l'estament eclesiàstic com a representant de l'Ordre de Montesa. Sens dubte l'actitud de l'Almirall havia estat molt més conflictiva i protagonista, els

Tot l'afer podia haver finalitzat relativament prompte, ja que el Consell d'Aragó va considerar, en la seua primera consulta, que el càstig infringit als Benavites era suficient, per no dir que excessiu, i calia posar-los en llibertat. Tanmateix, la crispació produïda després de la reunió dels estaments havia polaritzat les posicions de tal manera que els nobles sols volien rebre una reparació directament del rei. El Consell, a través de noves consultes, intentarà arribar a una solució satisfactòria que salvaguardés les preeminències del virrei i al mateix temps reparés el greuge plantejat pels nobles;⁷³ la solució no era fàcil i tant el virrei, obligat a deixar lliures els Benavites, com els estaments, desenganyats d'aconseguir un desgreuge públic a aquests dos nobles, se sentiran finalment defraudats.⁷⁴

S'havia iniciat, però, una ambaixada, que adquirirà major transcendència quan la Junta de Contrafurs li encomane denunciar tots els greuges acumulats des de les corts de 1645. Així l'estada de Gilet en la Cort es perllongarà fins mitjan 1656 i, malgrat els minsos resultats de la seua gestió, l'ambaixada serà considerada pels propis contemporanis com un referent emblemàtic.⁷⁵ En qualsevol cas la presència de Gilet en Madrid no podia deixar de molestar a un virrei que era conscient que gran part de la responsabilitat de la seua tramesa s'havia degut als Cardona. Tant el pare, l'Almirall, com el fill, el jove Felip de Cardona,⁷⁶ havien estat, i continuaran sent-

confidents del virrei informarien que havia gosat dir "*que vuestra magestad ha cedido en Aragón y que lo mismo sucederá en lo de Nápoles*" (ACA, CA, llig. 591, exp. 10/2-3, 3-VIII-1655).

⁷³ En aquestes consultes tant el comte de Robres com el comte d'Albatera adopten una actitud favorable a la noblesa i consideren que no calia que aquesta visités el virrei. Tanmateix el seu vot particular no serà considerat per la monarquia (ACA, CA, llig. 591, exp. 10/1, consulta de 4-VIII-1655).

⁷⁴ L'ambaixador enviat a la cort, el senyor de Gilet, presentaria diversos memorials sobre aquesta qüestió (ACA, CA, llig. 591, exp. 13/3, setembre de 1655, i llig. 589, exp. 50, novembre de 1655).

⁷⁵ Vid. S. García Martínez, *Valencia bajo...*, pàgs. 173-174.

⁷⁶ De Felip de Cardona ja havia remès notícies precises per la seua actuació a l'estament i sobre un duel amb En Lluís Pardo, que Montalto va aconseguir avortar. Les activitats de Felip de Cardona a l'estament continuarien, però, en els mesos següents, enfrontant-se amb el confident del virrei, el comte de Cervelló; enfrontament que tenia com a teló de fons el litigi pel comtat de Bunyol. Felip de Cardona intentarà paralitzar qualsevol activitat del Braç militar "*hasta que el reyno suplique a vuestra magestad le venga a tener cortes*" (ACA, CA, llig. 582, exp. 26/16, 6-III-1656). Sens dubte Felip de Cardona feia gala d'un caràcter violent "*que su padre el Almirante no habrá mejoradole con sus doctrinas*"; caràcter que el portaria a agredir oficials de justícia per haver empresonat un criat seu (ACA, CA, llig. 582, exp. 26/8, 2-VI-1656). Les diligències judicials obertes comportaven el seu empresonament, amb la qual cosa tant el virrei com el Consell d'Aragó es veieren en la tessitura de no poder-lo tractar, donada la seua condició, com a qualsevol altre. Les Torres de Serrans no eren convenients i l'arrest en la casa de la Diputació, que va durar uns dies, era un mal precedent i un clar tracte de favor. Així les coses el virrei, molt contrariat, decidiria posar-lo en llibertat (ACA, CA, llig. 582, exp. 26/13, 18-IX-1656). El nivell d'immunitat que gaudien els Cardo-

ho, motiu quasi obsessiu de nombrosos informes del virrei. És evident que les seues activitats al marge de la llei podien considerar-se com un element determinant per a castigar-los, però el que resultava més intolerable era el liderat que tingueren en l'inici de la contestació estamental. Des de finals d'agost de 1655, el virrei havia concentrat tots els seus esforços per tal d'aconseguir un nou exili de l'Almirall; els seus comunicats a la cort tenien el caràcter d'ultimatum i explícitament va plantejar que no es considerava capaç de seguir en el càrrec si Francesc de Cardona continuava en València.⁷⁷ Una llarga deliberació del Consell,⁷⁸ on es va tractar també d'un memorial de l'Almirall,⁷⁹ acabaria per recomanar que per mitjà del president del

na es va fer palés de nou als pocs dies, Felip de Cardona seria arrestat pel seu enfrontament, en la casa de Comèdies, amb Francesc Fuster, coadjutor del Mestre Racional; tanmateix, Cardona ho seria a sa casa, per decisió del Governador, En Basili de Castellví; l'altre, Fuster, a la presó. El diferent tracte provocaria la protesta del virrei (ACA, CA, llig. 582, exp. 26/17, 15-XI-1656).

⁷⁷ La carta del virrei sol·licitant aquest nou estranyament ("Que hoy halla la materia en tales terminos que entre perderse la paz pública, la justicia, el derecho natural de las gentes y el servicio de vuestra magestad o salir el Almirante del reyno no puede haver medio"... "Sufriendole o castigandole se pierde Valencia si permanece en ella el Almirante") anava acompanyada d'un extens informe que recordava totes les seues actuacions i les del seu fill; informe que conclou amb una curiosa i atrevida comparació: "En Ginebra donde no conozen a Dios es el gobierno humano político admirable y allí no sucediera lo que en reynos de tan cathólico monarca se está viendo oy sin remedio y queja sin exemplo" (ACA, CA, llig. 582, exp. 25/3, 31-VIII-1655, i exp. 25/1).

⁷⁸ La divisió interna entre els consellers fou important, la majoria constata que l'Almirall, persona aparentment tranquil·la, havia sembrat d'inquietuds tots els indrets per on havia passat, inclosa la cort, i el rei n'era sabedor. D'altres, com el comte de Robres, dubtaven de les asseveracions del virrei i proposaven demanar més informes. Per últim el comte d'Albatera, en una actitud clarament contrària al virrei (no de bades representava a la noblesa del regne al si del Consell) considerava que calia escoltar primer l'Almirall, no per privilegi sinó en acompliment del dret foral. Per Albatera el que es pretenia fer "no se puede decir otro nombre, sino que es prisión" i per tant estava absolutament en contra (ACA, CA, llig. 582, exp. 25/5, 16-IX-1655).

⁷⁹ El memorial de l'Almirall anava dirigit a Crespi i per la seua importància cal fer un petit resum del seu contingut. Amb Crespi possiblement no tenia molt bona relació, però no deixava de ser el Vice-canceller, i l'Almirall era conscient dels informes que el virrei havia enviat i de segur continuaria enviant contra ell ("Informes siniestros, que no seran los primeros, quieren, y no se porque, desacreditarme"). Dona la seua versió de l'afer Benavites i intenta explicar les relacions tan dolentes que manté amb Montalto. Assegura que, per la seua part, "me he desvelado en atenciones, (pero) las hallo malogradas todas"; sols li va fer "una queja amorosa por el informe que contra mi y mi primo Don Vicente de Aragón hizo a su Magestad". Després de moltes referències a fets i encontres entre un i l'altre, l'Almirall dona una possible explicació: "Fray Christobal, mi hermano (que dios aya) mató en desafio en Sicilia a un hermano de su padre". L'Almirall acaba assegurant que està disposat a "ser su amigo y de hacelle quantos rendimientos debo haçer por el puesto y porque es muy mi pariente", però era evident, i així ho deixarà clar, que no estava disposat a enfrontar-se amb els que el virrei considerava poc afectes. Francesc de Cardona feia un vot per la fidelitat als seus: "quien ha de vivir aquí no ha de perder a sus deudos y amigos sino vivir con todos" (ACA, CA, llig. 25/2, Almirall al Vice-canceller, 10-VIII-1655). Sobre el parentesc entre l'Almirall i Montalto, el virrei també faria referència, a aquesta circumstància, en la seua carta de 31 d'agost, "El y vo somos nietos de la casa de Cardona" (cit. per J. Casey, "Bandos y...", pàg. 420).

Consell d'Ordres fos manat cridar per donar-li "ocupación proporcionada a su persona".

A primers d'octubre l'Almirall ja havia rebut la corresponent ordre per tal de marxar cap a Castella i detenir-se a vint llegües abans d'entrar en la cort. En aquesta ocasió va a comptar amb una forta solidaritat dels tres estaments que per mitjà de l'ambaixador Gilet presentaran un extens memorial protestant per la mesura.⁸⁰ S'iniciava un llarg procés, en el que nombroses cartes, memorials i consultes de les parts implicades ens mostren la complexitat de les relacions familiars i d'amistat de l'Almirall.⁸¹ Finalment seria confinat a Ocaña; un confinament que conclouria a finals de 1656, quan l'Almirall va mostrar oficialment el seu penediment.⁸² En realitat l'Almirall va transgredir el mandat reial, presentant-se, d'incògnit, en València en més d'una ocasió⁸³ i passejant-se per la cort a la vista de tots. Les denúncies del virrei sobre els viatges a València no havien estat preses en molta consideració pel Consell d'Aragó, que dubtava de la seua veracitat.⁸⁴

⁸⁰ "Ha causat singular desconsolació y pena lo orde que vostra magestad es estat servit donar al Almirant de Aragón" deia l'ambaixador, per a continuació iniciar una diatriba contra Montalto, acusant-lo de castigar la noblesa "sin dar lugar a su defensa como disponen las leyes y fueros". No dubtava en afirmar que es tractava d'una venjança pel suport donat per Cardona als Benavites, i d'una estratègia per intimidar tots els nobles i llevar-los forces. És interessant la relació que fa de tots aquells que han patit algun tipus de persecució i d'aquells altres que han optat per absentar-se de la ciutat per no exposar-se. Entre aquests cita els marquesos de Quirra, Albaida, Benavites, els comtes del Real, Elda, Bunyol, Albalat, Penyalva i Antoni de Cardona, futur marquès de Castellnou (ACA, CA, llig. 582, exp. 25/10 i 15, 19-X-1655). En la seua consulta, el Consell puntualitzaria aquesta afirmació. El marquès de Quirra havia partit als seus estats de Sardenya "pèr no tener en Valencia hacienda suficiente", mentre que el marquès d'Albaida i el comte d'Elda "casi siempre han vivido en sus lugares" i el del Real estava en la cort pels plets de la casa del seu germà i per ser majordom de la reina (ibidem, exp. 25/14, 20-XI-1655).

⁸¹ La primera possibilitat, que anés a Osmà, fou rebutjada perquè el seu bisbe, cunyat de l'Almirall, no va mostrar cap entusiasme. La sol·licitud de "permitirle hir a sus lugares o a Çaragoça, en donde tenia la casa de la marquesa de Hariza, su hermana, o en Murcia, la del marquès de la Casta, su sobrino o en Toledo en donde ay mercaderes valencianos conocidos suyos" no fou acceptada "respecto de la travazón que hay de los bandos de aquella ciudad (Murcia) con los de Valencia y en Çaragoça los pleitos en que tiene tanta inclusión el Almirante y aún sin su asistencia se han experimentado este año por ellos tantas inquietudes en Aragón". Finalment se li deixaria triar entre Ocaña i Guadalajara.

⁸² ACA, CA, llig. 582, exp. 25/29, 20-XII-1656.

⁸³ Ho faria en març i en juliol (ACA, CA, llig. 582, exp. 26/5, 6-III-1656, i expts. 25/27 i 25/30, juliol de 1656). En la segona ocasió organitzà una reunió d'amics en Bunyol, "para conferir materias suyas" (vid. nota 71).

⁸⁴ Montalto havia advertit que l'Almirall es valdria d'alguna "coartada, prevenida de antemano, que podrá provar tan facilmente con los amigos de Madrid, siempre que le importe" i més tard afegia "el chaos desa corte haçe confusas las ideas, y seis o ocho dias pasan en quenta de uno; este tiempo habrá sido basiante con la diligencia del Almirante, y postas que sabe tomar para haver venido y buuelto". Tanmateix el Consell considerarà lacònicament que aquestes notícies "no pueden ser ciertas". La falta de sintonia entre el virrei i el Consell d'A-

Un Consell d'Aragó que, fent gala d'un cínic pragmatisme, i davant de totes les evidències,⁸⁵ havia proposat al rei que es deixés romandre a l'Almirall en la cort per dissimular la desobediència a les ordres reials.

D'una manera o altra s'havia superat finalment el conflicte i l'Almirall podia moure's lliurement. Tanmateix, la tranquil·litat aconseguida pareixia que sols significava que era l'hora d'iniciar un de nou, i l'espurna d'aquest estaria íntimament relacionada, una altra vegada, amb els "desordres" amorosos de l'Almirall. Com si volgués donar un comiat a Montalto, l'inici d'aquest afer encara es va produir quan el virrei estava a punt de finalitzar el seu mandat. Un comiat que tindria paral·lelament una vessant molt menys "festiva" al tornar-se a remoure el món dels bàndols i provocar situacions de perill per al propi virrei, quan abandonava definitivament el país.⁸⁶

En octubre de 1658, l'Almirall va arribar a València des de Madrid acompanyat d'una senyora, Luisa Romero, actriu ("*representanta*") d'una companyia de teatre de la cort. El fet, escandalós per a l'època, no tenia per què provocar cap conflicte greu, donat que ja havia fet coses semblants en altres ocasions.⁸⁷ Tanmateix ara havia desafiat al propi Felip IV i això requeria un escarment.⁸⁸ A partir d'una primera visita a Montalto en la que

ragó anirà en augment fins arribar, al final del seu mandat, a un clar enfrontament amb el Vice-canceller (Ll. Guia Marín, "Els virreis i la pràctica del govern. Serveis a la monarquia i ordre públic a València i Sardenya a mitjans segle XVII", *Storia de la Corona d'Aragonna. XIV Congresso Internazionale*, Sassari 1997, pàgs. 181-196).

⁸⁵ "*La publicidad con que está en esa corte (sin que se sepa aya entrado en Ocaña) no me toca referirlo a mi, pero puedo dexar de decir a vuestra magestad que lo licenciosamente que habla de sus ministros en las casas de conversación de Madrid, hace acá disonante eco*" (ACA, CA, llig. 582, exp. 26/5, Virrei al Rei, 6-III-1656). No era la primera vegada que Montalto posava en boca de l'Almirall atacs contra els ministres reials, ho havia fet al relatar l'afer Benavites, i ho tornarà a fer l'any següent en una carta privada al seu cunyat, el marquès de Castelrodrigo, atribuïnt a l'Almirall uns versos en contra de Medina de las Torres:

*Astillano presumido
y Medina satisfecho
han hecho lo que han debido
pero deben lo que han hecho*

(Archivo Histórico Nacional, AHN, Sección Estado, libro 104, Cartas del Duque de Montalto al marquès de Castelrodrigo, 14-IX-1657). Realment se m'escapa el sentit de la crítica, però no està de més constatar el manteniment d'un enfrontament entre l'Almirall i Medina, que provenia de l'època del virrei Oropesa (vid. nota 52).

⁸⁶ Sobre aquesta qüestió Ll. Guia Marín, "Els virreis...", *passim*, i "Bandoleros, rebeldes y marginados: Mateu Vicent Benet y las bandos valencianas", en premsa, *Actes de Banditismi Mediterranei, secoli XVI-XVII*, Convegno Internazionale, Fordongianus-Samugheo, Itàlia, 4 i 5 d'octubre de 2002.

⁸⁷ Vid. nota 65.

⁸⁸ "*Haviendo mandado que no saliese de estos reynos la compañía de comediantes, de que es author Pedro de la Rosa, tuve noticia que después de notificada, la orden, se havia llevado a Valencia el Almirante de Aragón a Luisa Romero con quien tenia correspondencia escandalosa y ordené al duque de Montalto que dijese al Almirante volviese a embiar a Castilla a esta muger*" (ACA, CA, llig. 584, exp. 44/5, Rei al Vice-canceller, 5-XI-1658).

assegurava que sols pretenia que Luisa Romero entrés "*seglar en Valencia en un convento*",⁸⁹ s'inicia una estrambòtica fugida cap al sud del País on estaven les possessions de Guadalest.⁹⁰ Paral·lelament varen recaure sobre l'Almirall totes les censures possibles,⁹¹ però, com si fos un heroi de novel·la, continuà amb la seua determinació, fins arribar a Elx, on hi havia "*muchos caballeros deudos suyos*".⁹² Els episodis que se succeeixen al voltant del convent de Santa Clara d'aquesta localitat constituïren, malgrat alguns elements dramàtics, una peça de comèdia, l'actriu principal de la qual era, naturalment, Luisa Romero. Contra la voluntat d'algunes monges, però amb la voluntat comprada de la superiora i les monges ancianes, Luisa Romero i les seues criades entraren, a finals de gener, en lloc segur.⁹³ Allí romandran fins el dia de Sant Josep i a les darreries del mes de març, després que Luisa Romero fos lliurada per l'Almirall al pare i un germà, partiriem cap a Madrid.⁹⁴ En tot moment el marquès de Guadalest hauria intentat validar les seues accions;⁹⁵ fins i tot hauria comptat i comptaria amb la "com-

⁸⁹ ACA, CA, llig. 584, exp. 44/4, Almirall a Montalto, 14-X-1658.

⁹⁰ Montalto, per ordre del rei, va desencadenar la persecució per tal d'empresonar-los. Un oïdor de l'Audiència, en Pere Ripoll, va recórrer més d'una desena de pobles del marquesat de Guadalest, alçant acta del pas de l'Almirall. És un document interessant, encara que les informacions a ben segur foren poc fiables: En uns pobles digueren que havia estat en els darrers dies, en altres que feia 3 o 4 anys, en alguns que no havia anat mai, i per tant no coneixien el seu senyor (ACA, CA, llig. 584, exp. 44/19 i 44/1-2).

⁹¹ A banda de decretar el seu empresonament, Felip IV va ordenar l'embargament de la renda que tenia l'Almirall, des del seu casament, sobre la recepta de Morella, "*que es de mi real patrimonio*" (ACA, CA, llig. 584, exp. 44/5, 5-XI-1658). Sobre aquesta i altres concessions vid. també nota 21.

⁹² ACA, CA, llig. 584, exp. 44/7, Informe del Provincial de Sant Francesc de Cartagena, 24-I-1659.

⁹³ En l'abundosa documentació que existeix d'aquest cas, hi han diverses versions al voltant de l'entrada en el convent. La del Provincial assegurava que fou a la força "*y aguardando ocasió que la puerta seglar estubiese abierta sin poder resistir las porteras, ni el confesor que estava presente se entraron dentro diciendo la Luysa Romero, 'yo quiero ser monja', y las criadas 'nosotras donadas'*" (*ibidem*). En realitat l'Almirall va pagar a les monges 175 lliures (100 per Luisa Romero i 25 per cascuna de les criades). Aquest tracte havia estat formalitzat prèviament entre el confessor i procurador de les monges i dos cavallers adherents de l'Almirall, En Màxim de Llanos i En Joan de Malla. A més les seues visites, segons la informació remesa per l'Assessor del governador del marquesat d'Elx, eren ben vistes per la majoria de les monjes: "*Visitó a Luysa Romero ablando con ella por el locutorio en presencia de la Abadesa y otras monjas donde se entretenían en cantar*" (ACA, CA, llig. 581, exp. 21/3, juny de 1659).

⁹⁴ *Ibidem*.

⁹⁵ Primer en la visita que va fer a Montalto, i després pretenent aconseguir l'aprovació del Nunci i del Provincial, per tal de forçar Felip IV a acceptar la situació. Des del Consell d'Aragó s'alertaria al Nunci perquè no acceptés la presència de Luisa Romero en un convent de clausura (ACA, CA, llig. 584, exp. 44/9, 11-II-1659). El virrei Camarasa opinava que "*El Almirante en entrar en el convento a Luysa Romero es sin duda que ha pensado satisfacer el escandalo y obligar a vuestra magestad con apartarse de esta culpa*" (exp. 44/12, 4-III-1659).

prensió” del virrei interí Basili de Castellví i del successor de Montalto, el marquès de Camarasa.⁹⁶ Les propostes de Camarasa d’actuar amb certa clemència no tindran èxit⁹⁷ i l’Almirall seria empresonat en la Casa de la Diputació, després de presentar-se de manera voluntària. Al remat la determinació de la corona⁹⁸ el portarà al pagament d’una multa i a un confinament en Ondara, que conclourà el desembre de 1659.⁹⁹

Un desordre, aquest, de l’Almirall que s’eclipsa amb altres problemes més greus de govern: la recent revifalla del món dels bàndols. Una vegada més aquest món sobresortia sobre qüestions aparentment banals i gracio-

⁹⁶ Basili de Castellví havia mostrat sempre simpatia pel bàndol de l’Almirall (vid. nota 74). Quan Luisa Romero va entrar al convent s’apressarà a informar al Vice-canceller que donat que s’havia acabat aquest “*amancebamiento*” es podia aturar el procés “*atendiendo a la buena obra que el Almirante trataba de hazer con poner en reclusión a esta muger*” (ACA, CA, llig. 584, exp. 44/8, 28-I-1659).

En la mateixa línia, però amb arguments més extensos i de més calat “polític”, es manifestava Camarasa; segons ell “*la culpa del Almirante en lo referido se reduce a una liviandad con una muger libre sin dependencias de su persona, si bien con la circunstancia de haver causado escandalo el traerla de essa corte con alguna publicidad y llevandola consigo en diferentes lugares de este reyno*”. Aquest tipus d’actuacions no tenien en València massa transcendència (“*y este delicto tiene moderada pena en este reyno*”). Ara bé, si el que es tractava era de castigar la desobediència (“*reveldia*”) de l’Almirall al rei, cabia el perill de proscriure un personatge de gran importància, “*y es gran servicio de vuestra magestad que este cavallero no se pierda y harto interés público también porque podría dar gran consecuencia a mayores bandos*”... “*que comprehendiesen lo más de la nobleza deste Reyno*” (ACA, CA, llig. 584, exp. 44/12, Virrei al Rei, 4-III-1659).

⁹⁷ “*Y vuestra magestad, escusando, con su acostumbrada clemencia, el proceder judicialmente, fuesse servido de llamar al Almirante por el medio más proporcionado y reducirle a mejor estado del que se halla para que no se malogre un sujeto de su calidad y prendas y las emplee en mayor servicio de vuestra magestad*” (*ibidem*). Encara insistirà Camarasa, mesos després, “*que no se halla offrezca el hecho otra materia que la del amancebamiento y no tenerse aquí por de consideración para demostración exemplar*” (ACA, CA, llig. 581, exp. 21/2, Virrei al Rei, 24-VI-1659).

⁹⁸ En més d’una ocasió Felip IV haurà de recordar, a uns consellers massa “comprehen-sius”, que el delict de desobediència de l’Almirall era greu. “*Al Almirante de Aragón estava notificado por orden mia (que le leyó a la letra el Presidente de Castilla) no comunicase a Luysa Romero, con apercebimiento que si no lo cumpliera se haría con él una severa demostración; a esto contrabino no solo comunicandola sino llevandosela consigo de aquí, con la nota que se save, de donde resultaron los escándalos suçedidos en el Reyno de Aragón, y ha-viendo preçedido lo que queda dicho he querido participarlo a ese Consejo porque me ha parecido poca demostración la que se consulta por consumir en este caso tales circunstancias, y así con noticia dello me bolverá a consultar lo que pareziere*” (ACA, CA, llig. 581, exp. 21/1, 6-VI-1659). Finalment l’Almirall seria condemnat a un confinament en Ondara i a pagar una multa (200 escuts al convent de monges i 300 per a l’organització d’una lleva de cavalls) a càrrec de la renda de Morella que quedava segrestada fins nova ordre.

⁹⁹ Arran d’una consulta de 20-XII-1659 l’Almirall fou autoritzat a abandonar el seu des-terro. Uns dies després es donaria ordre d’alçar l’embargament de la renda de Morella, que pujava a 1.000 ducats, si pagava la multa de 500 escuts (ACA, CA, llig. 591, exp. 30, 29-XII-1659).

ses, però en les que també hi havia un cert toc de dramatisme, no sols per les amenaces patides per tots aquells que es creuaven en el camí de l’Almirall,¹⁰⁰ sinó també perquè el poder d’aquest es recolzava en uns clients que al seu torn també exercien la seua pressió sobre protagonistes més anònims, i, no cal dir-ho, utilitzant la dona com a excusa i moneda de canvi.¹⁰¹

En qualsevol cas, després de la partença de Montalto, l’esclat de les bandositats¹⁰² i l’acció de les quadrilles de bandolers havia provocat l’assassinat en la Torre Baixa d’En Francesc Ruiz de Castellblanch i del seu oncle, a mans de Mateu Vicent Benet i els seus bandolers. Aquest era adherent i estava al servei de la parcialitat dels Valterra, antics aliats dels Anglesola però enfrontats ara a l’Almirall d’Aragó, que en alguns moments s’havia servit d’ells.¹⁰³ Conseqüentment la màxima preocupació del nou virrei fou evitar que una situació desesperada¹⁰⁴ portés a l’Almirall a involucrar-se de ple en uns enfrontaments que no l’afectaven encara directament. Superat aquest perill Camarasa tindria les mans lliures per dur a terme una política de repressió selectiva dels bàndols. Josep Valterra fou ajusticiat el 29 de desembre de 1659 i tot el clan de la seua família seria desterrat. La seua tornada fou condicionada a la signatura de paus amb l’Almirall i tot el seu entorn d’amics i familiars de dins i fora del País. Paus que se signaren en Madrid entre finals de 1660 i principis de 1661.¹⁰⁵

No havia finalitzat aquest episodi de gran transcendència per a la pacificació del País, quan l’Almirall protagonitzarà un dels “desordres” més dramàtics de la seua vida: l’assassinat de Ventura Ferrer l’1 de març de 1961, per haver gosat festejar la seua filla Isabel de Cardona.¹⁰⁶ L’ordre

¹⁰⁰ El Provincial de Sant Francesc mostrava el seu temor per les amenaces de l’Almirall: “*tiene más de 500 hombres de armas a su devoción*”; no s’atrevia a expulsar Luisa Romero per les conseqüències generals que pogueren produir-se. Sols s’oferia a continuar les indagacions sobre la matèria en la pròpia vila d’Elx: “*partiré a Elche aunque aventure mi vida para hazer la causa de la religión*” (nota 92).

¹⁰¹ L’ajut que En Joan de Malla, d’Alacant, havia prestat a l’Almirall (nota 91) tenia una contrapartida: un membre de la família Malla, Severí Malla, pretenia casar-se amb una filla d’En Vicent Bosch, i per forçar l’intent comptava amb diversos valedors, encara que “*el mayor es el Almirante que procura facilitar este casamiento*” (ACA, CA, llig. 584, exp. 44/15, 3-III-1659. En Diego Sanz de la Llosa, lloctinent de governador d’Alacant, al Vice-canceller). En aquest informe, i en relació amb les actuacions de l’Almirall en Alacant, es constata-va “*que no se experimenta en el Almirante ningún arrepentimiento ni enmienda*”.

¹⁰² Vid. nota 86.

¹⁰³ Vid. nota 68.

¹⁰⁴ Vid. notes 96 i 97.

¹⁰⁵ Vid. nota 86.

¹⁰⁶ Ventura Ferrer era xantre de la Seu des de 1645 (R. Chabás, *Índice del Archivo de la Catedral de Valencia*, Ph XIII, 420-421, pàg. 216, València 1997). Era nét d’Enric Ferrer i Anna Crespi, tia del Vice-canceller, per tant Ventura Ferrer era nebot de Cristóbal Crespi de Valldaura (vid. BRAH, *Genealogias*, pàg. 2v, i V. Pons Alós, *El fondo Crespi de Valldaura en el Archivo Condal de Orgaz (1249-1548)*, València 1982, pàg. 38).

havia estat donada suposadament des de Madrid¹⁰⁷ i el seu sicari, Vicent Adell, l'encarregat de contractar els assassins. El cas es tancaria sense cap conseqüència per a l'Almirall, mentre que l'anomenada potestat econòmica era proposada com a única via possible per a castigar els còmplices.¹⁰⁸

Les consultes i cartes que es lliuraren al voltant d'aquest cas denoten, una vegada més, el que era conegut per tots, les implicacions de l'Almirall amb un món de violència i extorsió.¹⁰⁹ Tanmateix, la immunitat de què en nom de l'honor va a gaudir en aquesta ocasió, resulta si més no patètica. Ni la gravetat dels fets, ni tan sols les relacions familiars de l'assassinat amb el Vice-canceller, influïren perquè s'intentés arribar a les últimes conseqüències.¹¹⁰ Ben és cert que en un principi es va contemplar la possibilitat d'un nou exili, però fou rebutjada, malgrat els arguments que insistien que amb la seua presència no hi hauria pau. I fou rebutjada simplement per salvar l'honor de l'Almirall. Si es donava per certa la seua responsabilitat en l'assassinat, amb l'aplicació de l'exili, es donaria també per cert que la pèrdua de l'honra de la seua filla n'era el motiu.¹¹¹ Conseqüentment l'afer

¹⁰⁷ Es donava per segur que Adell "*ha sido el principal motor del suceso y que desde Madrid se le tenía el Almirante encargado*" (ACA, CA, llig. 585, exp. 20/1, 1-IV-1661). L'Almirall arribarà a València a mitjan mes de març, quan ja tot havia passat.

¹⁰⁸ En un principi aquesta proposta seria feta per a aplicar-la a tots. Però finalment sols s'aplicarà de manera immediata a un dels germans Pròxita de Xàtiva que havien estat els encarregats de contractar directament els assassins per indicació d'Adell. Vicent Adell, objecte de contenció entre l'Audiència i la Inquisició, de la que era "familiar", no serà estranyat fins a la primavera de 1662, juntament amb molts altres (vid. Ll. Guia Marín, *Bandolers, rebels...*). El seu exili encara continuava en 1663 quan va presentar un memorial per a poder tornar (ACA, CA, llig. 911, exp. 88). Les activitats dels Pròxita en Xàtiva havien provocat l'assassinat d'Eugeni Angerot, per negar-se al casament d'una filla seua amb un dels Pròxita ("*por que habiendo querido casarse don Bernardo con la hermana de don Eugenio no se la avian querido dar y avian ablado mal destes caballeros*", ACA, CA, llig. 585, exp., 20/3, 11-X-61). Aquest fet serà el que s'utilitza per a l'estranyament de Fra Constantí Pròxita com a principal sospitós.

¹⁰⁹ "*Se colige quan mezclado está el Almirante en la correspondencia de gente inquieta y perturbadora de la paz pública*" (ACA, CA, llig. 585, exp. 20/1, 1-IV-1661).

¹¹⁰ En la primera consulta del consell Crespí s'absté de participar "*por ser deudo del difunto y del Almirante de Aragón dentro del 4º grado*". Era la primera vegada que ho feia en relació amb l'Almirall, sempre havia participat activament, i continuarà fent-ho en el futur. Possiblement, en aquesta ocasió, la gravetat de la situació i la consciència que poc es podia fer, el mourien a abstenir-se (*ibidem*). No participaren tampoc "*ni el marques de Hariza por cuñado del Almirante, ni don Vizente Moscoso a quien por lo pasado tiene recusado*". El marquès d'Ariza, Francisco de Palafox, era conseller de capa i espasa aragonès des de 1653. Vicente Moscoso era advocat fiscal del Consell (vid. J. Arrieta Alberdi, *El Consejo Supremo de la Corona de Aragón (1494-1707)*, Zaragoza 1994, pàgs. 614 i 619).

¹¹¹ "*Todavía repara el consejo que podría tener grande inconveniente esta resolución (la potestat econòmica) en la ocasión presente, por ser el motivo principal del delito que se ha cometido en la muerte de Don Ventura Ferrer (según dize el virrey) el galanteo de la hija del Almirante a quien podrá resultar el descrédito y desdoro de su casa que se deja considerar, que aunque allí sea público, pero el día que la justicia llegue a hazer esta demostración se*

conclouria sense pols ni remolí, i Isabel de Cardona seria ficada monja en el convent de la Zaidia.

Malgrat tot, els "desordres" de l'Almirall no havien finalitzat, i aquest continuarà sent un dels punts de referència dels bàndols i estant al punt de mira de la repressió. En la primavera d'aquest mateix any Camarasa fou autoritzat a actuar contra tota la xarxa de "patrons" de les faccions i així, a mitjan abril, es varen fer per sorpresa nombroses detencions; la mesura va comptar amb la col·laboració de l'Arquebisbe, atès que hi havia diversos eclesiàstics implicats.¹¹² En aquesta ocasió Camarasa procedí contra tots; els llistats que circularen entre València i Madrid amb els noms dels principals responsables incloïen, en un bàndol, l'Almirall d'Aragó, En Vicent Adell, el canonge Gaspar Grau d'Arellano, etc.; en l'altre, En Vicent d'Aragó i tot el clan Valterra. L'Almirall i En Vicent d'Aragó, per respecte a la seua condició, no foren empresonats però sí cridats a la cort amb l'obligació de romandre allí fins nova ordre, la resta tindria destins molt diferents, Tortosa, Orà, Villena, Granada, o directament la presó.¹¹³

Una part dels grups privilegiats és de suposar que donaren un suport matisat a aquestes mesures repressores en tant que no tots s'havien de sentir solidaris amb els interessos d'ambdues faccions.¹¹⁴ Aquest suport tenia els seus propis límits¹¹⁵ i automàticament es manifestaran al si del Consell d'Aragó, que recomanarà una actuació menys traumàtica.¹¹⁶ En definitiva

califica más la voz que se ha esparcido" (ACA, CA, llig. 585, exp. 20/1, 1-IV-1661). Ni tan sols la convicció de la responsabilitat de l'Almirall impediria al rei ordenar, al final de 1661, el pagament dels endarreriments que se li devien de la renda que tenia consignada sobre el terç delme de Morella (ACA, CA, llig. 910, exp. 56/1-3).

¹¹² Aierdi relata els fets, incloent la llista dels desterrats i no es priva de criticar la col·laboració de l'Arquebisbe en permetre la transgressió clara de les immunitats eclesiàstiques. Sobre En Vicent d'Aragó i l'Almirall sols constata que foren cridats a Madrid (J. Aierdi, *Die-tari*, pàg. 223).

¹¹³ ACA, CA, llig. 582, exp. 45/1-2, 7-IV-1662. Sobre aquesta qüestió vid. nota 86.

¹¹⁴ El virrei argumentava "*Que ha sido tan eficaz la justificación deste medio que ha causado mucha alegría en los buenos de ambos estados que no les ha tocado por algún lado el castigo, y si hay algún desconsuelo es de ver que quedan otros muchos valedores de igual y aun de mayor culpa que algunos de los que se han sacado y los mismos expelidos han formado quexa dello*" (ACA, CA, llig. 582, exp. 45/4-5, 26-V-1662).

¹¹⁵ Entre aquests límits, l'amenaça d'una denúncia por contrafur estava present, encara que això no era una novetat. "*Y esperar también que los estamentos pasarán por ello reconociendo la utilidad pública, y que en caso que algunos quieran tratar de si es contrafuero habrá otros que no lo aprobarán*" (*ibidem*). La constatació de la fractura interna de la societat estamental no era nova i s'havia convertit en la principal arma dels virreis per a dur a terme la seua gestió.

¹¹⁶ "*Al Consejo ha parecido dar cuenta a VMg de lo que el virrey refiere, y juzga que será conveniente no sacar de una vez tantos sujetos, sino esperar los efectos que produce la ejecución de lo que se ha obrado, pues con este exemplo se crehe que se irán corrigiendo los que ahora dize el virrey que están indiciados en los mismos delitos de vandos, y en caso que no suceda así el tiempo dictará lo que convendrá obrar con ellos*" (*ibidem*).

la deportació s'havia convertit, una vegada més, en una maniobra de fustigació més que en una mesura repressora eficaç. No faltaren manifestacions de suport als exiliats o memorials d'ells mateixos exculpant-se de qualsevol responsabilitat. Finalment la tornada es produiria de manera esglaonada des de finals de 1662, de manera que en aparença poc s'havia aconseguit.

Possiblement l'Almirall romangué a Madrid la resta dels seus dies i a ben segur continuà mantenint en la distància la seua vinculació amb el món dels bàndols.¹¹⁷ No era ja el moment, però, de protagonitzar directament més "desordres", o almenys això ens suggereix la manca de notícies en aquest sentit. Per contra, encara tindrà ocasió d'exercir d'intermediari àulic entre els estaments i la monarquia amb motiu de la revolta dels llauradors de l'Horta. Al seu País, i entre els seus companys de grup, continuaven considerant-lo, malgrat tot, un dels seus membres més destacats;¹¹⁸ Tanmateix, encara que el seu prestigi no havia minvat, la seua influència en la cort devia ser ja poc determinant; ni tan sols les seues reiterades peticions d'alguna mercè o privilegi que engrandís la seua casa tingueren una resposta positiva.¹¹⁹

En qualsevol cas la casa Cardona-Guadalest encara coneixerà moments de glòria i de prestigi. Els dos nets de l'Almirall tindran una forta influència en la vida política del moment. Isidre Tomàs de Cardona i Sotomayor, setè marquès de Guadalest i Almirall d'Aragó, va ser virrei i capità general de Galícia; l'altre, Antoni de Cardona, fill il·legítim de Felip,¹²⁰ seria Arquebisbe de València durant la guerra de Successió, i després, una vegada

¹¹⁷ Després de la seua mort, el seu fill Felip continuaria amb aquests procediments. En setembre de 1666 el virrei comunicava que havia donat un assalt a la casa de l'Almirall (citada per J. Catalá, "Consideraciones...", pàg. 161), amb el permís de la marquesa vídua de Guadalest, Lucrecia Palafox, per tal de trobar "*Marcelino Çabala, bandolero famoso cavo de quadrilla de los que llaman de la comissió y otros bandidos compañeros suyos*" (ACA, CA, llig. 912, exp. 108, 7-IX-1666). Aquesta referència ens constata que el nou Almirall mantenia el mateix tipus de clientele: els anomenats bandits de la "comissió" eren enemics de Josep Artús i Mateu Vicent Benet, que al seu torn havien estat parcials d'En Vicent d'Aragó, enfrontat com sabem amb l'Almirall. En qualsevol cas la vida d'En Felip degué ser curta, ja que va morir al voltant de 1669, i la seua vídua no mantindria aquesta relació privilegiada amb el món dels bàndols (P. Pla Alberola, *La població...*, pàgs. 60-61).

¹¹⁸ Vid. nota 13.

¹¹⁹ Només ser cridat a Madrid, en 1662, presentaria un memorial sol·licitant el comandament d'una de les guàrdies reials (vid. nota 42). Era aquest un premi de consolació, promès per Olivares, i que ara reiterava, donat que les peticions de "Grandesa" no havien prosperat. Malgrat que intentava exonerar-se de totes les imputacions que se li havien fet ("y con la merced que vuestra magestad fuese servido hazerle sea notorio a todos que no ha concurrido, ni tenido parte en inquietud alguna de las que se le han intentado atribuir"), un displicent membre del Consell d'Aragó, possiblement Crespi de Valldaura, anotaria al dors una lacònica negativa: "*no es sazón la presente para lo que pide*".

¹²⁰ Va néixer en 1657 de "*señora noble valenciana*" (J. Pastor i J. Campón, *opus cit.*, pàgina 72).

abraçada la causa austracista, president del Consell d'Espanya en Viena fins la seua mort en 1724.

Amb la mort d'Isidre Tomàs sense descendència en 1799, i després d'un litigi, en el que s'involucraria la guerra, el títol va passar a la casa dels Palafox.¹²¹ Un nét de la germana del V marquès, Juan Antonio Palafox i Zúñiga, es convertiria en el nou Almirall d'Aragó; la seua fidelitat borbònica, la seua "ordenada" adhesió a la nova dinastia, li reportaria en 1721, entre altres guanys, la "grandesa", que tant havia desitjat En Francesc Cardona i Ligne.

¹²¹ Vid. nota 23.